



TÜRÜK

Uluslararası Dil, Edebiyat  
ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi

2017, Yıl:5, Sayı:11

Geliş Tarihi: 03.11.2017

Kabul Tarihi: 19.11.2017

Sayfa: 1-25

ISSN: 2147-8872

## ÖBEKLERİ OLUŞTURAN SÖZCÜKLER ARASINDAKİ ANLAM İLİŞKİLERİ

Hürriyet Gökdayı\*

### Özet

Türkiye Türkçesi üzerine yapılan sözdizimi araştırmaları gözden geçirildiğinde bu alanda en çok çalışılan konulardan birisinin öbeklerin açıklanması olduğu görülmektedir. Sözdizimi ile ilgili birçok kaynakta *kelime grubu*, *sözcük grubu* veya *belirtme grubu* olarak adlandırılan öbeklerin oluşumu, adlandırılması ve sınıflandırılması hususları alan uzmanları tarafından uzun bir zamandan beri araştırılmaktadır. Bu araştırmalar sonucunda öbeklerle ilgili kapsamlı bir bilgi birikimi ortaya konmuştur. Kaynaklar, öbeklerle ilgili açıklamalarını anlam, biçim ve dizim ölçütlerine dayandırmaktadır. Hemen hemen bütün kaynaklar, öbekleri tanımlarken bu birimlerin *yapı ve anlam yönünden bir bütünlüğe sahip söz dizileri* olduklarını belirtmektedir. Buna rağmen söz dizimi kaynakları tarandığında öbekler hakkındaki açıklamaların büyük ölçüde yapısal ve dizimsel özelliklere dayandırıldığı, anlam ölçütü üzerinde yeterince durulmadığı ortaya çıkmaktadır. Bu yazıda, öbeklerin anlamsal niteliklerini belirginleştirmek amacıyla onları oluşturan sözcükler arasındaki anlam ilişkileri yeniden ele alınarak betimlenmeye çalışılacaktır. Bu amaçla öncelikle yazının kavramsal çerçevesi oluşturulacak, ardından kaynakların öbeklerde anlamla ilgili açıklamalarına yer verilecek, sonra da öbeklerin oluşumunu sağlayan anlamsal özellikler belirlenip sınıflandırılarak açıklanacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Türkçe, dilbilgisi, sözdizimi, öbek, anlam

---

• Doç. Dr., Mersin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, [orcid.org/0000-0001-8526-3915](https://orcid.org/0000-0001-8526-3915), [hgokdayi@mersin.edu.tr](mailto:hgokdayi@mersin.edu.tr)

**SEMANTIC RELATIONS BETWEEN WORDS FORMING PHRASES****Abstract**

Syntactic studies of Modern Turkish put special emphasis on the explanation of phrases. Phrase is denominated as *word group* or *determinative group* in many syntactic sources. Scholars of Turkish syntax have studied the formation, denotation and classification of phrases for decades. As a result, they have put forth a comprehensive knowledge about phrases. Those sources attribute their explanations about phrases to meaning, form and syntagm. Many books and articles of Turkish syntax express that phrases are syntagms having integrity with their structure and meaning. However it becomes clear that syntactic sources generally explain phrases based on their structural features and do not take into consideration their semantic characteristics. This paper will try to discuss and describe semantic relations between words forming a phrase in detail to make explicit semantic features of phrases. For this purpose, the paper will first explain the conceptual framework, then examine data about phrases compiled from Turkish syntactic sources, and lastly will explain semantic relations that have a part in forming phrases.

**Key words:** Turkish, Grammar, Syntax, Phrase, Meaning

**1. Giriş**

Bir dilin işleyiş düzenindeki yapısal kuralları ortaya koymayı amaçlayan araştırmalar, dilbilgisi çalışmalarını oluşturur. Dilbilgisi araştırmalarının üzerinde en çok durduğu alanlardan birisi sözdizimidir. Dilbilgisinin bir alt dalı olan sözdizimi, sözcüklerin öbek ve cümle oluşturmak amacıyla dizimsel olarak bir araya gelme kurallarını araştırır. Ayrıca, cümle ve öbekleri oluşturan alt birimlerin belirlenmesini sağlayacak çözümleme yöntemleri geliştirir. Türkçe sözdizimi kaynakları, cümlenin bir alt birimi konumundaki öbeklerin oluşumu, adlandırılması ve gruplara ayrılması yönünde kapsamlı bir bilgi birikimi ortaya koymuş, böylece bu birimlerin tanımlanması, adlandırılması ve sınıflandırılmasıyla ilgili geniş bir literatür oluşturulmuştur (Hatiboğlu 1964; Hatipoğlu 1982; Atabay vd. 1983; Şimşek 1987; Ergin 1989; Banguoğlu 1990; Beserek 1991; Karahan 1999; Usta 2000; Uzun 2000; Yaman 2000; Cemiloğlu 2001; Ertane Baydar ve Baydar 2001; Koç 2001; Delice 2003; Karaörs 2004; Özkan 2014; Uzun ve Aydın 2006; Akbayır 2007; Demir 2007; Erkul 2007; Özkan ve Sevinçli 2008; Karaağaç 2009; Usta 2009; Durukan 2010; Erdem ve Sarı 2010; Gökdayı 2010; Altun 2011; Kerimoğlu 2011; Benzer 2012; Kahraman 2012; Özmen 2013; Tokyürek ve Pekacar 2014; Alyılmaz 2015; Daşdemir 2015; Güven 2015; Aktan 2016; Özkan vd. 2016). Sözü edilen kaynaklar, öbeklerin oluşumunu anlam, biçim ve dizim ölçütlerine dayanarak açıklamakta ve bu açıklamalarını örneklerle pekiştirmektedir.

Türkiye Türkçesi sözdizimi kaynakları öbekleri tanımlarken çoğunlukla onların anlamsal bütünlüğe sahip sözcüklerden oluştuğunu belirtmektedir. Söz gelimi, tanımlama yapılırken öbeklerin “sözcüklerin anlamlı ilişkiler sonucu birbirleriyle birleşmesinden doğan”

(Koç 2001:492), “yapısında ve anlamında bir bütünlük olan” (Erkul 2007:4), “birden fazla kelimenin anlam ve yapı bakımından bir birliktelik oluşturduğu dilbilgisel” (Altun 2011:11), “yapı ve anlam olarak bağlanan ve kendi aralarında bir bütün oluşturan” (Özmen 2013:51), “yapı ve anlamındaki bütünlük dolayısıyla cümle içinde tek bir nesne veya hareketi karşılayan” (Aktan 2016:2), “yapısında ve anlamında bir bütünlük bulunan” (Delice 2003:17; Özkan vd. 2016:45), “yapısında ve manasında bir bütünlük bulunan” (Ergin 1989:353) söz dizileri olduklarından söz edilmektedir. Bunun yanında, öbeklerle ilgili ayrıntılar sıralanırken de “anlam yönünden bir bütünlük göstermesi” (Cemiloğlu 2001:6), “yapıca ve anlamca bir bütünlük gösterir” (Özkan ve Sevinçli 2008:12), “yapı ve anlam bakımından bir bütünlük gösterirler” (Altun 2011:14), “yapısında ve anlamında bir bütünlük vardır” (Aktan 2016:3), “yapı, anlam ve kullanılış bakımından bir bütündür” (Özkan vd. 2016:49) gibi benzer özellikler öbeklere atfedilmektedir. Bu alıntılar, kaynakların öbekleri tanımlarken ve özelliklerini sıralarken öbeği oluşturan sözcüklerin arasında bulunan anlam ilgisinin farkında olduklarını ve bu özelliği öbek tanımının temel bir ölçütü olarak kullandıklarını göstermektedir.

Öbek tanımı ve açıklamalarındaki bu vazgeçilmezliğe rağmen kaynakların öbeği oluşturan sözcükler arasındaki anlam ilgisinin niteliği, içeriği ve türlerine yeterince yer verdiklerini söylemek zordur. Bu konudaki eksikliklerin giderilmesine katkıda bulunmayı hedefleyen bu yazıda, Türkçede öbek oluşturmak amacıyla sözcükler bir araya getirilirken hangi anlamsal ilişkilerin gözetildiği açıklanarak sınıflandırılmaya çalışılacaktır. Bu amaçla öncelikle yazının kavramsal çerçevesini oluşturan sözdizimi, öbek, anlam terimleri açıklanacak, ardından kaynakların öbeklerde anlamla ilgili açıklamalarına yer verilerek derlenen bilgiler irdelenecek, sonra da öbeklerin oluşturulmasında göz önünde bulundurulmuş anlamsal özellikler belirlenip sınıflandırılarak açıklanacaktır.

## 2. Kavramsal Çerçeve ve Yöntem

Türkçe öbeklerdeki sözcükler arasında mevcut olan anlam ilişkileri üzerine hazırlanan bu çalışmanın amacına ulaşabilmesi ve okurlara yararlı olabilmesi, kavramsal çerçevesinin belirlenmesine ve belli bir yöntem izlemesine bağlıdır. Bu nedenle yazının dayandığı üç temel kavram olan sözdizimi, öbek ve anlam terimlerinin yazıda kullanıldığı biçimde tanımlanıp açıklanması ve izlenen yöntemin belirtilmesi gerekmektedir. Bu bölümde hem kullanılan temel terimler üzerinde durulacak hem de yöntem belirtilecektir. Böylece yazıda ileri sürülen düşüncelerin bu konuda yapılmış diğer araştırmaların sonuçlarıyla karşılaştırılması kolaylaşacaktır.

### 2.1. Sözdizimi

Sözdizimi, dilbilgisinin cümle yapısıyla ilgilenecek alt daldır. Bir dilde o dili konuşanlar tarafından doğru kabul edilen cümlelerin yapısını açıklamaya ve dil konuşurlarının zihninde bulunup da cümleleri oluşturmaya yarayan kuralları belirleyip betimlemeye çalışır (Erdem ve Sarı 2010:322). Dilde anlam aktarımı için temel birim olan cümlenin oluşabilmesi için sözcüklerin dilbilgisel kurallara göre yan yana dizilmeleri gerekir. Sözcüğü, Türkçenin söz varlığında yer alan “ali, paket, iç, hediye, çıkar-” sözcükleri “-lAr, -In, -I, -Dan, -DI”

eklerinin yardımıyla bir araya getirilerek *Ali, paketin içinden hediyeleri çıkardı* cümlesi oluşturulabilir. Bu cümleyle, Ali'nin paketin içerisinden hediyeleri çıkardığı bildirilmektedir. Bu tür bildirimlerin doğru cümleler aracılığıyla yapılması gerekmektedir. Herhangi bir cümlenin doğru olabilmesi, o cümlenin “kabul edilebilir olması”na ve “dilbilgisel kurallara uyması”na bağlıdır. Kabul edilebilirlik “sözcelerin bir doğal konuşucu tarafından tam anlamıyla doğal bulunması, kalem kâğıt olmaksızın doğrudan anlaşılır olması, doğal konuşucuya tuhaf gelmemesidir” (Uzun 2000:6). Cümlenin kabul edilebilirliği daha çok onun anlam aktarımını aktarmamasına bağlıdır. Anlam aktarabilen cümle, kabul edilebilir olarak nitelenmektedir. Kabul edilebilir olan cümlenin aynı zamanda dilbilgisel kurallara da uyması beklenir, ancak bu tür cümlelerin her zaman dilbilgisel kurallara uyduğunu söylemek güçtür. Kabul edilebilirliğin dayandığı nitelik, dilbilgisi kurallarına uymadan ziyade dil konuşucusunun sezgisel dil bilgisidir (Uzun 2000:6). Buna rağmen, dil konuşucularının anlam aktarabilen cümlelerin hem kabul edilebilir olmasını hem de dilbilgisi kurallarına olabildiğince uymasını beklediklerini söylemek gerçeklikten çok uzak olmaz.

Cümlelerin kabul edilebilir ve dilbilgisi kurallarına uygun olması, *Ali, paketin içinden hediyeleri çıkardı* gibi bir cümle üzerinden gösterilebilir. Bu cümle dil konuşucuları açısından düşünüldüğünde, *Ali* adlı bir kişinin paketin içinden hediyeleri çıkarma eylemini gerçekleştirdiğini bildirmektedir. Bu bildirim söz konusu eylemin yapıldığını gören bir kişi tarafından eylemin gerçekleştiğini başkalarına iletmek üzere oluşturulmuştur. Bu cümle, hem kendisini oluşturan sözcükler hem de sözcüklerin oluşturduğu bütünü ilettiği anlamsal içerik açısından kabul edilebilir görünmektedir. Bir başka deyişle, cümlenin dilbilgiselliği sorgulandığında iletilmek istenen anlamı aktarmaya yeterli olabilecek sözcüklerin kurallara göre sıralandığı ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı, işi yapan özneyi gösteren ad (*Ali*) cümlenin başında, yapılan işi bildiren çekimli eylemi (*çıkardı*) içeren yüklem cümlenin sonunda, geçişli bir eylemden oluşan yüklem nesnesinin (*hediyeleri*) cümlede hemen kendisinden önce ve eylemin bildirdiği işin çıkış noktasını gösteren tümlecin (*paketin içinden*) öbek halinde cümlede yer aldığı görülmektedir. Sözcükler de kendi aralarındaki dilbilgisel ilişkileri sağlayan eklere sahiptir. Söz gelimi, nesne olan *hediyeleri* sözcüğü belirtme durumu eki almış, yüklemi oluşturan *çıkardı* eylemi zaman ve kişi ekleriyle birlikte çekimlenerek kullanılmıştır. *Paket* ve *iç* sözcükleri de aralarındaki iyelik ilişkisini gösteren ilgi ve iyelik ekleriyle cümle kuruluşunda yer almışlardır. Bu özelliklerine dayanılarak *Ali, paketin içinden hediyeleri çıkardı* cümlesinin hem anlamsal kabul edilebilirliğinin bulunduğu hem de dilbilgisel kurallara uygun olduğu söylenebilir.

Sözdizimi, yukarıda verilen örnekte olduğu gibi doğru olan cümlelerin yapısını ortaya koymaya çalışmaktadır. Böylece, doğru olmayan, yanlış veya bozuk olan yani anlamı yönünden kabul edilemez ve dilbilgisel kurallara aykırı cümlelerin tanınmasını ve bu tür cümlelerin neden yanlış diye nitelendirildiklerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu süreçte cümleleri oluşturan kurallar belirlenmekte ve cümleler bu kurallara göre değerlendirilmektedir. Bu kurallar elbette dil konuşurları tarafından doğru diye nitelenen cümlelerin dayandığı kurallardır. Bu kuralları betimlemeyi hedefleyen sözdizimi, cümlelerin dilbilgisi kurallarına uyup uymadığını araştırırken ilk olarak cümleyi oluşturan alt birimlerin

aralarındaki ilişkiler üzerine yoğunlaşır. Bu alt birimler sözcükler ve öbeklerdir. Zaten sözdizimsel bir bütün olarak cümle, onu oluşturan alt birimler arasındaki ilişkilerin toplamından oluşmaktadır. Bu yazı öbeklerin anlam özelliklerine odaklandığından sözcükler değil öbekler üzerinde durulacaktır. Böylece sözdiziminin üzerinde en çok çalıştığı konulardan birisi olan öbeklerin oluşumunda sözcükler arasındaki anlam ilişkilerinin betimlenmesine çalışılacaktır. Buna geçmeden önce de kısaca öbekleri açıklamakta yarar bulunmaktadır.

## 2.2. Öbek

Sözdizimi bir dilde cümlelerin yapısını açıklamaya çalışırken öncelikle cümleleri oluşturan alt birimler olan sözcükler ve öbekleri ayrıntılı olarak betimlemek zorundadır. Öbeklerin oluşumu açıklanıp betimlenmeden cümle yapısının açıklanması kolay değildir. Öbekler, iki veya daha fazla sözcükten oluşan, tek bir birim gibi davranan ve bir cümlenin veya başka bir öbeğin bir parçasını oluşturan sözdizimsel birimler olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz gelimi, *kalemin ucu, siyah pelerin, apartman aidatı, senin gibi, öğrencilerin ders programı, çabucak yiyenler, pahalı araba, yağmurda çalışan işçiler, cam bardak dizimleri* birer öbehtir. Örneklerde görüldüğü gibi, öbeklerde birden fazla sözcük tek bir kavramı göstermek üzere belirli kurallara göre geçici olarak bir araya getirilmekte, yapısal ve anlamsal bütünlüğe sahip bir sözcük dizisi oluşturulmaktadır (Gökdayı 2010: 1304).

Öbekler, kavramları göstermede kullanılma biçimleri, sergiledikleri bütünlük, yerine getirdikleri işlev ve yapıları yönlerinden ortak özellikler taşımaktadırlar. Türkiye Türkçesi sözdizimi kaynakları, öbekleri tanımladıktan sonra onların belli başlı özelliklerini de açıklamışlardır (Şimşek 1987:321-322; Ergin 1989:353-355; Banguoğlu 1990:496-497; Beserek 1991:28-31; Karahan 1999:11-13; Usta 2000; Yaman 2000:39; Cemiloğlu 2001:6; Ertane Baydar ve Baydar 2001; Delice 2003:18; Karaörs 2005:125; Erkul 2007:4-5; Özkan ve Sevinçli 2008:11-15; Karaağaç 2009:130-131; Gökdayı 2010; Altun 2011; Özmen 2013:51; Aktan 2016:3-7; Özkan vd. 2016:45-50). Bu özellikler şöylece sıralanabilir:

Öbekler, bir sözcükle karşılanamayan varlıkları, hareketleri, nitelikleri ve kavramları göstermeye yararlar. Söz gelimi, *bardak* adlı nesnenin alt tarafını belirtmek için *bardağın altı*, bir ağacın boyunun ortalama ölçülerden yüksek olduğunu belirtmek için *uzun ağaç*, bir dağın en üst bölümünü belirtmek için *dağın zirvesi*, *bekle-* eyleminin gerçekleşmesi sırasında umutlu olma durumunu belirtmek için *umutla beklemek* öbekleri oluşturulup kullanılabilir.

Varlık, kavram, hareket, durum ve nitelikleri daha ayrıntılı betimlemeye yararlar. Sözgelimi, *Adana'ya gitmek için tren bilet aldım* cümlesindeki *tren* sözcüğü *yarın akşam kalkacak olan* öbeği ile ayrıntılı biçimde betimlenebilir. Bu betimlemeyle yapılan iş hakkında dinleyiciye daha fazla bilgi verilmiş ve anlam aktarımının gerçekleşmesine katkıda bulunulmuş olur.

Öbekler, anlam ve yapı yönlerinden bir bütünlük gösterir. Bu bütünlük nedeniyle cümle içinde tek bir sözcük gibi davranabilir veya öge olarak kullanılabilirler. Bu durumu göstermek amacıyla öbeklerin bir sözcük ile değiştirilebilmesi ilkesinden yararlanılabilir. Öbekler arasında özellikle ad öbeklerinin yerine bir adıl kullanılabilir. Sözgelimi, *Ali'nin*

*babası, bisikletin kırılan pedalını tamir etti* cümlesinde *Ali'nin babası* ve *bisikletin kırılan pedalı* sözcük dizileri birer öbektir. Bu öbekler *O, bisikletin kırılan pedalını tamir etti; Ali'nin babası, onu tamir etti; O, onu tamir etti* örneklerindeki gibi bir sözcükle (adilla) yer değiştirebilir. Aynı şekilde, *Ali'nin babası* öbeği özne, *bisikletin kırılan pedalını* belirtili nesne olarak cümlenin ögeleri arasında yer almaktadır.

Bir asıl bir de yardımcı unsur olmak üzere en az iki sözcükten oluşur. Türkçede yardımcı unsurun önce, asıl unsurun ise sonra gelmesi ilkesi bulunmaktadır. Yani yardımcı unsur her zaman asıl unsurun solunda yer alır. Söz gelimi, *Ali'nin babası* öbeğinde sağda bulunan *babası* sözcüğü asıl, onun solunda bulunan *Ali'nin* sözcüğü ise yardımcı unsurdur.

Öbekler ikiden fazla sözcükten oluştukları zaman onları oluşturan unsurlar da birer öbek olabilir veya öbekler içerebilir. Söz gelimi, *pahalı spor otomobillerin yüksek bakım masrafları* öbeğinde yardımcı unsur *pahalı spor otomobillerin*, asıl unsur ise *yüksek bakım masrafları* dizisidir. Asıl unsur olan *yüksek bakım masrafları* dizisi bir belirtisiz ad tamlaması olan *bakım masrafları* ve bir sıfat tamlaması olan *yüksek bakım masraflarından* oluşmaktadır.

Bir öbeğin diğer sözcük ve öbeklerle ilgisini kurmak için öbeğin sonunda bulunan birime yani asıl unsura ek getirilir. Öbeğin sonundaki asıl unsura eklenen çekim eki, eklendiği sözcüğün değil bütün öbeğin eki olur. Söz gelimi, *Evin ikinci katında güneşlenebilirsiniz* cümlesinde *kat* sözcüğüne eklenen –DA bulunma durumu eki sadece bu sözcüğe değil *evin ikinci katı* öbeğine *güneşlenebilirsiniz* çekimli eylemiyle ilişkisini göstermek için eklenmiştir. Köşeli parantezle ayırma yöntemi kullanılarak bu durum belirginleştirilebilir: [[[evin [ikinci kat]ı]<sub>n</sub>da] güneşlenebilirsiniz]. Burada gösterildiği gibi bulunma durumu eki *evin ikinci katı* öbeğinin tamamına eklenmiş ve bu dizimin çekimli eylemle ilişkisini kurmuştur.

Öbekler hazır söz dizileri olmayıp konuşucuların ihtiyaç duyduklarında dilbilgisel kuralları takip ederek oluşturdukları dizilerdir. Bu sözcük dizileri geçici, serbest, değişebilir ve bireysel yapılardır. Söz gelimi, *evin ikinci katı* öbeğindeki sözcüklerle birlikte başka sözcükler de kullanılarak gerektiğinde *evin çatı katı, evin ikinci kapısı, dairenin ikinci penceresi, konağın ikinci balkonu, apartmanın son katı* gibi yeni öbekler kolayca oluşturulabilir. Bu tür dönüşümler öbeklerin geçici, serbest, değişebilir ve kişiye özgü yapılar olduğunu göstermektedir.

Öbeklerin anlamı, kendisini meydana getiren sözcüklerin anlamlarının toplamından doğar. Öbekte yer alan asıl ve yardımcı unsurların anlamları ile bunlar arasındaki anlamsal ilişkinin birlikte düşünülmesiyle öbeğin anlamı belirginleşir. Söz gelimi, *Ali'nin babası* öbeğinde *Ali* adlı bir kişi ile bu kişinin biyolojik olarak dünyaya gelmesinde etken olan erkek bir başka kişiden söz edilmekte ve bu sözcüklerin aldıkları eklerle aralarındaki aitlik-sahiplik ilişkisi belirginleştirilmekte, böylece *Ali* adlı kişiye ait *babayı* belirtmek için *Ali'nin babası* öbeği ortaya çıkmaktadır. Yani bu öbeğin anlamı *Ali* ve *baba* sözcüklerinin tek tek anlamlarının aralarındaki anlamsal ilişki doğrultusunda bir araya getirilmesiyle ortaya çıkmaktadır.

Öbekler de sözcük ve cümle gibi bir vurguya sahiptir. Öbeğin vurgusunda belirleyici olan husus, öbeği oluşturan sözcükler, bunlar arasındaki anlam ilişkisi ve öbeğin cümle içinde

yüklem konumundaki sözcük veya öbeğe olan ilişkisidir. Söz gelimi, sayı adlarını gösteren ad öbeklerinde vurgu sonda bulunan küçük sayı (altmış **dört**, yüz **bir** odalı saray, vb.), ilgeç öbeklerinde ad (**kurum** için, **eve** doğru, vb.), sıfat tamlamalarından oluşan ad öbeklerinde sıfat (**her** gece, **nitelikli** dolandırıcılık, vb.) üzerindedir. Bu nedenle vurgu, öbeğin yapısına göre sonda veya başta yer alan sözcük üzerinde olabilir.

Sözdizimi kaynaklarında açıklandığı gibi dilbilgisel kurallara göre bir araya getirilen ve aralarında anlam, biçim ve dizim ilişkileri bulunan sözcüklerden oluşan öbeklerin bir bütün olmasını sağlayan bazı özellikler şöylece sıralanabilir: Bir sözcükle gösterilemeyen varlık, hareket, nitelik ve kavramları göstermek veya bunları daha ayrıntılı biçimde ifade etmek için kullanılmalrı; yapı ve anlam yönünden bir bütünlük göstermeleri; asıl ve yardımcı unsur olmak üzere en az iki sözcükten meydana gelmeleri; ikiden fazla sözcük barındırdıklarında asıl ve/veya yardımcı unsurun da birer öbek olabilmesi veya öbekler içerebilmesi; diğer sözcük ve öbeklerle ilgi kurmak için sonda bulunan birime yani asıl unsura ek getirilmesi; önceden hazırlanmış sözcük dizileri olmayıp konuşucuların ihtiyacı olduğunda dilbilgisel kurallara göre oluşturulan diziler olmaları; anlamının, öbeği meydana getiren sözcüklerin anlamlarının toplamından doğması ve vurgusunun, öbek yapısına göre sonda veya baştaki sözcük üzerinde olabilmesi. Öbeklere atfedilen bu özellikler, onların cümle içinde tanınmasına yardımcı olmaktadır. Böylece cümlenin yapısının anlaşılması ve taşıdığı anlamının ortaya konmasında öbeklerin rolü daha belirgin bir biçimde görülebilmektedir.

### 2.3. Anlam

Öbekler, temelde anlam aktarımının gerçekleşmesi için oluşturulan cümlelerin bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. Cümlenin anlamı, onu oluşturan sözcükler ve/veya öbeklerin anlamlarının toplamına ve bunlar arasındaki anlamsal ilişkilere dayanmaktadır. Bu hususu belirginleştirebilmek amacıyla dilsel açıdan anlam üzerinde kısaca durulacaktır.

Anlam, herhangi bir dil birimini duyduğumuzda veya gördüğümüzde zihnimizde uyanan tasarım olarak tanımlanabilir (Vardar 1998:20; İmer vd. 2011:25). Bir dil biriminin ilettiği kavram, tasarım, düşünce, içerik olarak da açıklanabilir. Dilin içinde yaşadığımız, mümkün olan veya hayal ettiğimiz dünya hakkında insanlara açıkladıkları olarak da algılanabilir. Söz gelimi, *ağaç* sözcüğü dil dışı gerçeklikteki bir varlığı göstermektedir. Yani bu sözcüğü gördüğümüzde veya duyduğumuzda genel olarak toprağın derinliklerine kök salan, tek gövdesi bulunan, gövdesi kereste ya da odun olmaya elverişli, dallı budaklı gövdesi yüksekliklere ulaşan, uzun ömürlü bitki anlam içeriğini taşıyan *ağaç* kavramı aklımıza gelmektedir. Bunun yanında *ağaç* teker teker dil konuşucularının zihinlerinde bu genel kavramla ya da *elma*, *çam*, *köknar*, *palmye*, *meşe*, *dut*, *ardıç ağacı* gibi özel bir içerikle belirginleşebilir.

Dilde gönderimsel, yapısal ve bağlamsal olmak üzere üç tür anlamdan söz edilmektedir (İmer vd. 2011:25-26). Gönderimsel anlam, *ağaç* sözcüğünün dış dünyadaki ağaç bitkisini göstermesinde olduğu gibi dil dışı dünyadaki varlık ve kavramların simgesi olarak sözcüklere yüklenen kavramsal değerdir. Yapısal anlam, dil birimlerinin birbirleriyle olan ilişkileri sonucu ortaya çıkan anlamdır. Söz gelimi, *ağacın yararları* öbeğinin “ağaç adlı bitki türünün

sunduğu ve diğer canlıların kullanabileceği olumlu özellikler” anlamını iletmesi, bu öbeği meydana getiren dil birimleri arasındaki dilbilgisel ilişkisinin sonucudur. Bağlamsal anlam, dil birimi ile onu etkileyen dil içi ve dil dışı etmenlerin tümünün etkileşiminden doğan anlamdır. Söz gelimi, *ot içmek* öbeğinin *Gribi atlatmak için adaçayı, nane, kekik gibi otlar içtim* cümlesinde *bitki çayı içmek* anlamını iletirken *Dün gece arkadaşlarla ot içip kendimizden geçtik* cümlesinde *esrar çekmek* anlamını iletmesi tamamen bağlama dayanan bir anlam ayrımıdır. Anlamla ilgili bu sınıflandırma, anlam temelli çalışmalarda araştırmacılara yardımcı olmaktadır.

Gönderimsel, yapısal ve bağlamsal anlamın yanında dil birimlerinin sözlüklerdeki tanımına ve cümle içinde kullanımına dayanarak anlamla ilgili başka bir sınıflandırma daha yapılmaktadır. Anlamı gerçek ve değişmece diye iki alt gruba ayıran bu sınıflandırma, sözcük ve öbeklerin cümle içinde anlamlandırılmasına ve böylece anlam aktarımının istenilen biçimde gerçekleşmesine yardımcı olan bir ayrımıdır. İki alt gruptan ilki olan gerçek anlam, “sözcüğün dilde sabitlenmiş anlamlarına, başka bir deyişle, tek alındığında da kavrayışımızda uyandırdığı sözlüklere girmiş anlamlarına” denilmektedir (Uğur 2003:21). Gerçek anlam da kendi içinde ikiye ayrılarak başat ve yan anlam olarak sınıflandırılmaktadır. Başat anlam, herhangi bir sözcük tek başına ele alındığında kavrayışımızda canlanan, en yaygın olan ve genellikle sözlüklerde ilgili sözcük madde başı olduğunda ilk yazılan anlam biçiminde tanımlanabilir. Yan anlam ise, herhangi bir sözcüğün başat anlamına bağlı olarak oluşan kavramsal anlamlardır. Söz gelimi, *göz* sözcüğünün gerçek anlamı araştırıldığında başat anlamı olarak “insan ve hayvanlarda görmeyi sağlayan organ” karşımıza çıkmaktadır. Bu anlam, sözcüğün akla gelen ilk anlamıdır. Yine aynı sözcüğün *oda* (iki göz ev) ve *çekmece* (masanın gözleri) biçimindeki kullanımlarında yan anlamları ortaya çıkmaktadır. Bu anlamlarıyla sözcük, nesnelere kavramsal olarak simgelemeye devam etmektedir. Değişmece (mecaz) anlam, sözcüğün gerçek anlamları dışındaki kullanımlarıdır. Bu anlamlarıyla sözcükler kavramsal bir içerik kazanmadan, dilde sürekli hale gelmeden, kullanım sırasında geçici olarak bir anlam üstlenmektedir. Söz gelimi, *Üzerimde göz var* cümlesinde yer alan *göz* sözcüğü gerçek anlam(lar)ı dışında değişmece anlamıyla kullanılarak görme organı veya onun kavramsal içeriğine uygun çağrışımlardan ziyade “bazı kimselerde bulunduğu inanılan, kıskançlık veya hayranlıkla bakıldığında insanlara veya onların sahip olduğu mal mülk ya da eşyaya kötülük veren uğursuzluk” biçiminde bir anlamsal içeriği iletmektedir. Dil kullanımında sözcüklerin gerçek veya değişmece anlamlarıyla kullanılması, anlam aktarımını doğrudan etkileyebildiğinden dil kullanıcılarının dikkat etmesi gereken bir husus olarak ortaya çıkmaktadır.

Yapılan bu açıklamalarla, yazının kavramsal çerçevesi çizilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla, “sözdizimi, öbek ve anlam” terimleri kısaca açıklanmış, söz konusu terimlerin yazıda hangi anlamda kullanıldıkları belirginleştirilmeye çalışılmıştır. Cümlelerin yapısını açıklamayı amaçlayan sözdizimi, öncelikle öbeklerin nasıl oluştuğu üzerinde durmaktadır. Cümleler gibi öbeklerin de dilbilgisel kurallara uymaları ve kullanım yönünden kabul edilebilir olmaları beklenmektedir. Öbeklerin kabul edilebilirliği de onların anlamlarına bağlı bir özellik olarak ortaya çıkmaktadır. Öbeklerin anlamları, onları oluşturan sözcükler arasındaki anlam



ilişkilerine dayanarak biçimlenmektedir. Dolayısıyla insanlar arasında anlam aktarımını sağlamak amacıyla kullanılan cümlelerin oluşumunda öbekler, öbeklerin oluşumunda da anlam önemli birer etmen durumundadır. Böylece kavramsal çerçeve içinde yapılan kısa açıklamaların sözdizimi, öbek ve anlam terimlerinin yazıda kullanımı ve aralarındaki ilişkilerin anlaşılmasına yardımcı olması umulmaktadır.

#### 2.4. Yöntem

Yazıda kullanılan belirli kavramların açıklanmasından sonra, Türkiye Türkçesi sözdizimi kaynaklarında öbek ve anlam arasındaki ilişki hakkında yapılan açıklamalar üzerinde durulacaktır. Kaynaklar arasında özellikle sözdizimi üzerine yazılan kitap ve makaleler öne çıkarılacaktır. Ancak, Türkiye'deki dilbilgisi ve sözdizimi araştırmalarına temel olan ve birçok çalışmanın kaynakları arasında bulunan Muharrem Ergin'in Türk Dil Bilgisi ve Tahsin Banguoğlu'nun Türk Dilinin Grameri kitapları da değerlendirmeye dâhil edilecektir. Söz konusu kaynaklardan öbeklerin oluşumunda anlamın yeriyle ilgili açıklamalar aktarıldıktan sonra bu bilgiler karşılaştırılarak sınıflandırılacak ve betimlenecektir.

Kaynakların öbeklere yaklaşımı birbirinden çok farklı olabildiğinden konuyla ilgili bilgiler derlenirken ilk olarak yararlanılan kitap ve makalelerde *kelime grubu*, *kelime öbeği*, *sözcük grubu*, *sözcük öbeği*, *söz öbeği*, *belirtme grubu*, *belirtme öbeği*, *yargısız anlatım*, *takım*, *öbek* gibi çeşitli adlarla anılan öbeklerle ilgili bilgiler göz önünde bulundurulacaktır. İkinci olarak, kaynaklarda birbirinden farklı sayılarda verilen ve sayıları 30'a kadar çıkarılan öbekler, Uzun (2000), Uzun ve Aydın (2006), Gökdayı (2010) ve Erdem ve Sarı'nın (2010) çalışmalarına dayanılarak beş gruba indirilecektir. Söz dizimi kaynakları, öbek türü ve sayısı hususunda birbirinden farklı düşüncelerine rağmen, bu türlerin oluşumunu açıklarken aynı öbekler için benzer açıklamalar getirmektedir. Bu bağlamda Gökdayı (2010) tarafından dilbilimsel bir bakış açısıyla yapılan araştırma ile kaynaklardaki kelime grupları değerlendirilmiş, çok sayıdaki öbeğin baş konumunda olan sözcüğe göre adlandırılma ilkesine dayanılarak beş türe (ad öbeği, sıfat öbeği, zarf öbeği, ilgeç öbeği ve eylem öbeği) indirilebileceği gösterilmiştir. Yazıda söz konusu çalışmada ortaya konan sonuçlara göre öbek olarak kabul edilecek dizimleri oluşturan sözcükler arasındaki anlam ilişkileri üzerinde durulacaktır. Yani ad öbeği olması gereken ad tamlaması, sıfat tamlaması, ünlem grubu, sayı grubu, unvan grubu, aitlik grubu, isim-fiil grubu ve bazı kısaltma (yükleme, eşitlik, ilgi ve isnat) grupları; sıfat öbeği olması gereken sıfat-fiil ve bazı kısaltma (yönelme, bulunma, uzaklaşma, vasıta) grupları; ilgeç öbeği olması gereken edat grubu; zarf öbeği olması gereken zarf ve zarf-fiil grupları ile kaynakların büyük bölümünde öbek olarak gösterilmeyen eylem öbeğini oluşturan sözcükler arasındaki anlam ilişkileri değerlendirilecektir. Bu değerlendirme sonucunda öbeklerin oluşumunda anlamın yeri ve katkısının ortaya konması beklenmektedir.

#### 3. Kaynaklara Göre Öbekleri Oluşturan Sözcükler Arasındaki Anlam İlişkileri

Türkiye Türkçesi sözdizimi kaynaklarının öbeği tanımlarken çoğunlukla bu birimin "anlamsal bir bütün" olma özeliğinden söz ettiklerine daha önce değinilmişti. Yine kaynaklar, öbeklerin yargı bildirmedikleri konusunda hemfikir görünmektedir (Şimşek 1987:321, Banguoğlu 1990:496, Karahan 1991:11, Yaman 2000:39, Erkul 2007:4, Özkan ve Sevinçli

2008:17, Özmen 2013:51, Aktan 2016:3). Ancak bu anlamsal bütünlüğün nasıl sağlandığı hakkında ayrıntılı açıklamaların yapıldığını söylemek zor görünüyor. Bu konuda Banguoğlu (1990:332) öbekteki ilk sözcüğün ikinci sözcüğü belirttiğini ve sınırlandırdığını söylemekte, Karaağaç (2009:130) “söz öbeğinin anlamının kendisini oluşturan birimlerin bir arada olmasından doğduğunu ve öbeklerdeki sözcükler arasında “niteleyen-nitelenen, tamlayan-tamlanan, nesneleyen-nesnelenen, zarflayan-zarflanan” gibi sözdizimlik ilişkilerin bulunduğunu ifade etmekte, Özkan vd. (2016:47) öbeği meydana getiren sözcüklerin ekli veya eksiz bir araya gelerek anlamlarını bütünleştirdiklerini belirtmekte, Özmen (2013:51) ise “yardımcı unsur asıl unsur esasına göre oluşan kelime gruplarında, yardımcı unsurun esas unsuru belirtmesi veya sınırlaması, denk unsurlardan oluşan kelime gruplarında birliktelik, kuvvetlendirme, pekiştirme” olduğundan söz etmektedir. Ergin (1989:354) öbeklerin “bir belirtme, bir yardım, bir tamamlama esası üzerine kurulan kelime grupları” olduklarını, Banguoğlu (1990:497) ise “bir kelime başka bir kelimenin taşıdığı kavramı daha yakından belli etmek için kullanılarak” öbek oluşturulduğunu söylemektedir. Çağdaş Türkçede sözcük öbekleri üzerinde araştırmalar yapan Baskakov (2011:29), iki sözcükten oluşan ve basit sözcük öbekleri diye nitelediği grupta yer alan öbeklerin, öbeği oluşturan birimlerin anlamlarının toplamını kapsadığını belirtmekte, bu tür öbekleri oluşturan sözcüklerin sözlük anlamları ile bir bütün olarak öbeğin anlamının karşılıklı etkileşim içinde olduğunu söylemektedir. Yapılan açıklamalara bakıldığında öbeklerdeki sözcüklerin arasında bulunan anlam ilişkisine genel olarak çok az değinildiği görülmektedir. Buna karşın öbek türlerinin açıklanması sırasında sözcükler arasındaki anlam ilişkileri hakkında kaynaklarda bazı açıklamalar bulmak mümkündür. Bu doğrultuda öbek oluşturan ad ve sıfat tamlamaları ile edat, ünlem, sayı, unvan, aitlik, isim-fiil, sıfat-fiil, zarf-fiil ve kısaltma gruplarıyla ilgili açıklamalar arasından öbek oluşumunda anlam ölçütünü ilgilendirenler kaynaklardan aktarılacaktır (Hatiboğlu 1982:5-96; Atabay vd. 1983; Şimşek 1987:321-400; Ergin 1989:355-375; Banguoğlu 1990:497-519; Beserek 1991:28-31; Karahan 1991:13-44; Yaman 2000:61-174; Delice 2003:21-46; Akbayır 2007:94-117; Erkul 2007:5-17; Özkan ve Sevinçli 2008:17-90; Karaağaç 2009:132-182; Altun 2011:15-23; Özmen 2013:51-142; Aktan 2016:9-79; Özkan vd. 2016:51-123). Aktarılan bilgiler, bir sonraki bölümde tartışılarak değerlendirilecektir.

Bu bağlamda, ilk olarak bütün kaynaklarda tartışmasız öbek olarak gösterilen ad tamlaması ele alınacaktır. Sözdizimi kaynakları ad tamlamalarını tanımlarken onların anlamsal, biçimsel ve dizimsel özelliklerine atıfta bulunmuşlardır. Bu özellikler arasından anlamla ilgili olanlar dikkate alındığında ad tamlamalarının, iki veya daha çok adın aitlik, sahiplik, tahsis, tür, cins, bütün-parça, tamamlama, yer, zaman gibi anlamsal ilişkiler kurarak oluşturdukları öbekler oldukları belirtilmektedir. Bu tür anlam ilişkilerinin kurulabilmesi amacıyla ad tamlamalarında iyelik eki (-s)I almış olan bir ad ile eksiz ya da ilgi eki (-n)In almış başka bir adın bulunması gerekmektedir. Ad tamlamalarının diziminde ilgi ekli veya eksiz olan ad önde, iyelik ekli ad ondan sonra bulunmaktadır. Söz gelimi, *Ahmet-in<sub>ilgi</sub> araba-(s)<sub>iyelik</sub> ve anne-eksiz el-i<sub>iyelik</sub>* birer ad tamlamasıdır. Bunun yanında *papatyanın kokusu, köşkün kapısı, bilgisayarın ekranı, çanta fiyatı, çocuk hırkası, Toros Dağları, dağ yolu, yalnızlık*

*korkusu*, vb. dizimler de ad tamlamasının farklı örnekleridir. Bu tamlamalar, sonda bulunan sözcüğünü türüne göre ad öbeği olarak adlandırılmalıdır.

Ad tamlamalarının ardından sözdizimi araştırmacılarının yine tartışmasız öbek olarak kabul ettiği ikinci grup sözcük dizileri sıfat tamlamalarıdır. Bir sıfatın bir adı nitelemesi veya belirtmesiyle oluşturulan ve sıfatın mutlaka addan önce gelmesi gerektiği belirtilen öbek yapıya sıfat tamlaması denmektedir. Bu dizilişte sıfat tamlayan, ad ise tamlanan konumundadır. Bu tamlamalarda ad tamlamalarındaki gibi tamlayan olan sözcük ilgi eki, tamlanan olan sözcük de iyelik eki almazlar. Söz gelimi, *yorgun<sub>eksiz</sub> adam<sub>eksiz</sub>* diziminde *yorgun* sıfatının *adam* adını nitelemesiyle, *iki<sub>eksiz</sub> elma<sub>eksiz</sub>* diziminde ise aslında sayı adı olan *iki* sözcüğünün sıfat olarak *elma* adını belirtmesiyle sıfat tamlamaları oluşmaktadır. Buna benzer biçimde *sıcak hava*, *hangi taraf*, *beşinci koğuş*, *yukarı mahalle*, *taşlı tarla*, *bu yol*, *o kimse*, *kırıcı davranış* gibi dizimler de bir sıfatın bir adı nitelemesi veya belirtmesiyle oluşan sıfat tamlaması örnekleridir. Sondaki sözcük ad türünde olduğu için bu tamlamalara yine ad öbeği denmelidir.

Tamlamalardan sonra edat grubu da yine bütün kaynaklarda bir öbek türü olarak gösterilmektedir. Edat grubu, bir ilgeç ve ondan önce gelen bir addan oluşmaktadır. Bu grupta ilgeç eksiz iken kendisinden önce gelen yine ad eksiz olarak ya da ayrılma veya yönelme durum ekleriyle birlikte kullanılmaktadır. Söz gelimi, *misafir<sub>eksiz</sub> için<sub>eksiz</sub>*, *ev-eyönelme ait<sub>eksiz</sub>* ve *aşam-dan<sub>ayrılma</sub> beri<sub>eksiz</sub>* bu türden edat gruplarıdır. Bu gruptaki ad konumunda adıl bulunuyorsa, o zaman adıl olan sözcük ayrılma, yönelme veya ilgi eklerinden birisini almaktadır. Aynı biçimde, *bu-(n)<sub>dan</sub> ayrılma ötürü<sub>eksiz</sub>*, *o-(n)<sub>ayönelme</sub> göre<sub>eksiz</sub>*, *şu-(n)<sub>un</sub> ilgi kadar<sub>eksiz</sub>* bu türden edat gruplarıdır. Bu gruplar, dizimin sonundaki sözcüğe dayanarak ilgeç öbeği olarak sınıflandırılmalıdır.

Sözdizimi kaynaklarında gösterildiği şekliyle ünlem grubu, bir ad ile ondan önce gelen bir seslenme sözcüğünden (ünlemden) oluşan bir öbeğdir. Seslenme bildirmek amacıyla oluşturulduğu belirtilen bu tür öbeklerde ünlem olan sözcük eksiz kullanılmakta, ad olan sözcük ise hem eksiz olabilmekte hem de öbeğin kuruluşuyla ilgili olmayan iyelik, çoğul gibi ekler alabilmektedir. Söz gelimi, *be<sub>eksiz</sub> birader<sub>eksiz</sub>*, *heye<sub>eksiz</sub> Allahım<sub>iyelik</sub>*, *ey<sub>eksiz</sub> insanlar<sub>çoğul</sub>*, *bre<sub>eksiz</sub> namert<sub>eksiz</sub>*, *ey<sub>eksiz</sub> yolcu<sub>eksiz</sub>*, vb. sözcük dizileri birer ünlem grubu olarak sınıflandırılmaktadır. Bu gruplar, sonda olan sözcük ad olduğundan ad öbeği sayılmalıdır.

Sayı grubu, Türkçede en az iki sözcük içererek sayı adı bildiren sözcük dizilerinden sıfat tamlaması (iki yüz, dört bin, beş milyon, vb.) olanların dışında kalanlar sayı grubu diye adlandırılmaktadır. Büyük sayı ve küçük sayıyı gösteren adların bir araya gelmesiyle oluşan bir öbeğdir. Bu sıralanışta basamak sistemine göre büyük sayı önce, küçük sayı ise sonra gelmektedir. Söz gelimi, *kırk dört*, *bin yüz*, *yirmi sekiz*, *on üç*, *yetmiş beş*, *otuz altı*, *seksen dokuz*, vb. birer sayı grubudur. Öbeği oluşturan iki sayı da ek almadan yan yana dizilmektedir. Sayı grupları da sondaki sözcük nedeniyle ad öbeği olmalıdır.

Unvan grubu, kişilerin özel adı ile unvan veya akrabalık adının yan yana gelmesiyle oluşan bir öbeğdir. Kaynaklarda unvan grubunun iki şekilde oluştuğu bildirilmektedir. İlk olarak kişi özel adı ve ondan sonra gelen unvan veya akrabalık adının yan yana gelmesiyle,

ikinci olarak da önce gelen bir makam ya da görev/meslek adı ve kişi özel adından oluşmaktadır. Söz gelimi, *Nasrettin Hoca, Hasan Ağa, Ayşe Teyze, Ali Çavuş, Raşit Efendi* ilk türdeki, *Doktor Deniz, Öğretmen Sefa, Bakkal Halil, Aşçı Mehmet, Müdür Şekip, Hoca Nasrettin* ise ikinci türdeki unvan gruplarına örnek verilebilir. Unvan gruplarından oluşan öbeklerde unvan bildiren sözcük bir sıfat gibi kişi adını nitelemektedir. Bu gruplar, yine sondaki sözcükten dolayı ad öbekleri arasında gösterilmelidir.

Aitlik grubu, aitlik ekinin (-ki) bir sözcüğe ya da ad öbeğine eklenmesiyle oluşan öbektir. Bu eklenme sırasında bazı sözcüklere ve öbeklere aitlik ekinin önce –DA bulunma durumu ekinin de geldiği de görülmektedir. *Ev* ve *halı* sözcükleri öbeklendirilmek istendiğinde *evin halısı, ev halısı* ad tamlamalarının yanında *ev-de<sub>bulunma</sub>-ki<sub>aitlik</sub> halı* biçiminde bir aitlik grubu da oluşturulabilir. Bunun yanında *evin önü* ad tamlamasından oluşan ad öbeğine aitlik eki eklendiğinde ortaya çıkan öbek *evin önü-(n)<sub>de<sub>bulunma</sub>-ki<sub>aitlik</sub></sub>* bir aitlik öbeğidir. Bu öbek, *evin önünde-ki<sub>sifat</sub> ağaç<sub>ad</sub>, evin önünde-ki<sub>sifat</sub> ağacın<sub>ad</sub> yaprakları<sub>ad</sub>* örneklerindeki gibi başka bir sözcük veya öbeğin sıfatı olmakta ya da *evin önünde-ki<sub>aitlik</sub>(n)<sub>i<sub>adl</sub></sub>* örneğindeki gibi bir kavramı veya varlığı işaret eden adla bir dönüşebilmektedir. Aitlik grubu, içinde bulunma, aitlik ve bağlılık işlevlerini yerine getirmek üzere oluşturularak başka adların yerine veya onları belirtmek amacıyla kullanılmaktadır (Aktan 2016:32). Bu gruplar da sonda ye alan sözcük nedeniyle ad öbeği olmalıdır.

İsim-fiil grubu, eylemlere mastar eklerinin getirilmesiyle yapılan mastarlar ile onlara bağlı sözcüklerden oluşan öbektir. Mastarlar, bir iş, oluş, kılış veya hareketin adını bildirmek üzere eylemlere -mA, -mAk, -Iş eklerinin eklenmesiyle oluşmaktadır. Mastarlar nesne, tümleç veya diğer tamamlayıcılarla birlikte isim-fiil gruplarını meydana getirirler. Söz gelimi, *evi temizlemek, hızlı konuşma, düşünceleri dile getiriş* birer isim-fiil grubudur. Bu gruplarda, mastardan önceki diğer unsurlar söz konusu eylem adının açıklayıcılarıdır. İsim-fiil grubu biçimindeki öbekler, bir iş, oluş, kılış veya hareketin adının tamamlayıcılarla birlikte gösterilmesi amacıyla oluşturulmaktadır. Mastarlar ad olarak kullanıldığı için bu gruplar, ad öbeği olarak adlandırılmalıdır.

Sıfat-fiil grubu, eylemlere ortaç ekleri (-An, -Ar, -r, -Dik, -AcAk, -mIş, -mAz, -AsI) getirilmesiyle oluşan ortaçlar (sıfat-fiil) ile onlara bağlı sözcüklerden meydana gelen öbektir. Söz gelimi, *ağaçtan dökülen (zeytinler), kediye besleyecek (komşu), düzgün taranmış (saç), ekmeğini yediğimiz (insan), sultanlara yaraşır (eda)*, vb. birer sıfat-fiil grubudur. Bu öbek temelde bir eyleme dayandığından eylemin geçişli veya geçişsiz olmasına göre nesne, tümleç veya diğer tamamlayıcılarla birlikte sıfat-fiil grubunu oluşturmaktadır. Sıfat-fiil grubunda ana unsur ortaçtır; ortacın olmadığı bir dizimde sıfat-fiil grubundan söz edilemez. Öbekte yer alan diğer birimler ise ortacı açıklamak veya tamamlamak amacıyla kullanılmaktadır. Bu gruplar, sondaki sözcük sıfat olduğu için sıfat öbeği olarak sınıflandırılmalıdır.

Zarf-fiil grubu, ulaç eklerinden (-A, -Ip, -ArAk, -IncA, -mAdAn, -All, -ken) birisini alan bir eylem ile ona bağlı tamamlayıcılardan oluşan öbektir. Söz gelimi, *sırtını dönüp, elini kaldırıncı, başını sallayarak, duvara dokunmadan*, vb. birer zarf-fiil grubu olarak zarf öbeği oluşturmaktadır. Bu öbeklerde ulaç eki almış bir eylem ve ondan önce gelen tamlayıcı veya

tamamlayıcı olarak adlandırılan sözcükler bulunmaktadır. Burada ulaç ile onu tamlayan veya tamamlayan sözcükler arasındaki anlam ilişkisi önemlidir. Bu gruplar, sondaki sözcükten dolayı zarf öbeği olmalıdır.

Sözdizimi kaynaklarında zarf-fiil grubundan oluşan zarf öbeğinin yanında başka bir zarf grubundan da söz edilmektedir. Bu öbekler, bir zarfla o zarfı niteleyen başka bir zarftan veya bir sıfatla o sıfatı niteleyen daha doğrusu derecelendiren bir zarftan oluşmaktadır. Söz gelimi, *daha sonra*, *az önce*, *en iyi*, *pek çok* (para), *en yumuşak* (minder), vb. birer zarf öbeği olarak sınıflandırılmaktadır. Zarf grubunu oluşturan iki zarf veya zarf ile sıfat arasında derecelendirme ilişkisi bulunduğu bildirilmektedir (Delice 2003:35). Bu öbekler, zaten zarf öbeği olarak sınıflandırılmıştır.

Yine kaynaklarda bazı sözcük dizileri kısaltma grupları adı altında öbek olarak gösterilmektedir. Bu tür sözcük dizilerinin ortak özelliği iki addan oluşmaları ve ilk adın sonuna getirilen çekim ekinin türüne göre adlandırılıp sınıflandırılmalarıdır (Karahan 1999:40). İlk sözcüğün sonuna getirilen çekim eklerine göre *yükleme* (yüzü aşkın, insanı takdir, vb.), *yönelme* (oyuna düşkün, sözüne sadık, vb.), *bulunma* (haftada bir, solda sıfır, vb.), *uzaklaşma* (içten pazarlıklı, kendisinden emin, vb.), *eşitlik* (sayıca üstün, akıllıca hareket, vb.), *vasıta* (annesiyile dargın, çiçeklerle süslü, vb.), *ilgi* (bizim ev, sizin çocuk, vb.) ve *isnat* (üstü kapalı, başı açık, vb.) gruplarından söz edilmektedir. Bu öbeklerin oluşumunda iki sözcük arasındaki ad çekim ekinin taşıdığı anlam ve işlevi etkin olmaktadır. Söz gelimi, yükleme grupları içinde gösterilen *insanı takdir* örneğinde, ilk sözcüğün sonunda yer alan yükleme durumu eki *insan* sözcüğünü *takdir* sözcüğüyle ilişkilendirmiş ve böylece bir öbek oluşturmuş görünmektedir. Ancak, yükleme durumu eki, eklendiği adı bir eylem veya eylemsiyile ilişkilendirdiğinden aslında *insan* sözcüğü *takdir* ile değil de *takdir et-* eylemiyle ilişkilendirilmiş olmaktadır. Yükleme durumu eki, geçişli eylemlerin nesnesi konumundaki sözcüklere anlamsal belirlilik kazandırmak ve geçişli eylemle ilişkilendirmek amacıyla eklendiğinden bu dizimin aslında *insan-ı takdir et-* biçiminde bir nesne + geçişli eylem dizimi olması gerekmektedir. Bu sözcük dizisindeki yardımcı eylem görünmediği veya düşürüldüğü için sadece *insan* ve *takdir* sözcükleri ile yükleme durumu eki yer almaktadır. Böylece *insanı takdir* gibi bir dizim ortaya çıkmakta ve kısaltma grupları içinde yükleme grubu olarak sınıflandırılmaktadır. Bu durumda kısaltma grupları adı altında verilen öbeklerde iki sözcük arasındaki anlamsal ilgi tamamen ilk sözcüğün sonundaki ad çekim ekinin taşıdığı anlamaya dayandırılmakta ve bu ekin türüne göre adlandırılmaktadır. Dizimin sonunda bulunan sözcüğe dayanarak kısaltma gruplarından yükleme, eşitlik, ilgi ve isnat grupları çoğunlukla ad öbeği; yönelme, bulunma, uzaklaşma ve vasıta öbekleri çoğunlukla sıfat öbeği olarak adlandırılmalıdır.

Türkiye Türkçesi sözdizimiyle ilgili kitap ve makalelerde öbekleri oluşturan sözcükler arasındaki anlamsal ilişkiler konusunda yapılan açıklamalar özetlendiğinde, iki veya daha çok adın sahiplik, bağlılık, aitlik, ilgi, vb. anlamsal ilişkileri göstermek üzere tamlayan-tamlanan dizilişiyile ad tamlamalarını (ad öbeği); niteleme veya belirtme işlevine sahip bir sıfat ile ondan sonra gelen bir adın yine tamlayan-tamlanan dizilişiyile sıfat tamlamalarını (ad öbeği); bir adı kendisinden sonraki sözcüklerle ilişkilendirmek üzere ad + edat dizilişiyile edat

gruplarının (ilgeç öbeği); seslenme bildirmek amacıyla ünlem + ad dizilişinde ünlem gruplarının (ad öbeği); sıfat tamlaması dışındaki sayı adlarını göstermek üzere bir araya getirilen büyük sayı adı + küçük sayı adı dizilişiyile sayı gruplarının (ad öbeği); kişilerin meslek, akrabalık gibi niteliklerinin belirtilmesi amacıyla kişi adı + unvan/akrabalık adı veya unvan + kişi adı dizilişiyile unvan gruplarının (ad öbeği); adların veya öbeklerin belirtme sıfatına veya gösterme adılına dönüştürülmesi amacıyla *öbek* ve *ki* eki veya *ad* ve *ki* eki dizilişiyile aitlik gruplarının (ad öbeği); bir iş, oluş, kılış veya hareketin adının tamamlayıcılarla birlikte gösterilmesi amacıyla isim-fiil gruplarının (ad öbeği); ortaç eki almış bir eylem ile ondan önce gelen tamamlayıcıların niteleme bildirmesi amacıyla sıfat-fiil gruplarının (sıfat öbeği); ulaç eki almış bir eylem ile ondan önce gelen tamamlayıcıların eylem veya eylemsileri çeşitli yönlerden nitelemesi amacıyla zarf-fiil gruplarının (zarf öbeği), iki zarf veya zarf ile sıfat arasında derecelendirme ilişkisi kurmak üzere zarf gruplarının (zarf öbeği) ve aslında daha uzun olan öbeklerin kısaltılarak kısaltma gruplarının (ad öbeği, sıfat öbeği) oluşturulduğu sonucuna varılmaktadır.

#### 4. Tartışma ve Değerlendirme

Sözdizimi kaynaklarında öbeklerin oluşumuyla ilgili bilgiler gözden geçirildiğinde, öbekleri oluşturan sözcükler arasındaki anlamsal ilişkilere değinildiği, ancak ayrıntılara inilmeden yüzeysel açıklamalara yer verildiği ve bunların derli toplu bir biçimde açıklanmadığı söylenebilir. Öbeklerin incelenmesi, araştırılması, öğrenilmesi ve öğretilmesi amacıyla onları oluşturan sözcükler arasındaki anlam ilişkilerinin de ayrıntılı bir biçimde açıklanması ve betimlenmesi yararlı olacaktır. Bu amaçla, öbekleri oluşturan sözcükler arasındaki anlam ilişkileri, dilbilimsel yöntemlere göre çok sayıdaki öbeğin beşe indirilmesiyle ortaya çıkan ad, sıfat, zarf, ilgeç ve eylem öbekleri dikkate alınarak betimlenecektir.

Ad öbeği olması gereken ad tamlamalarını oluşturan sözcükler arasında anlam yönünden öncelikle iyelik ilişkisinin bulunduğu, bunun yanı sıra tahsis, tür cins, bütün-parça, tamamlama, yer, zaman, ilgi, sınırlama ilişkilerinin de görüldüğü bildirilmektedir (Hatiboğlu 1982:7; Atabay vd. 1983:52; Şimşek 1987:322-331; Ergin 1989:359; Beserek 1991:28; Karahan 1999:13; Yaman 2000:61; Delice 2003:37; Erkul 2007:7; Özkan ve Sevinçli 2008:17; Karaağaç 2009:172; Özmen 2013:56; Aktan 2016:9; Özkan vd. 2016:51). Ancak sözü edilen anlamsal ilişkilerin biraz daha açıklanması gerektiği düşünülmektedir. Söz gelimi, *Ahmet'in arabası* ile *bilgisayarın ekranı* birer ad tamlaması olarak gösterilirken bu dizimlerdeki sözcükler arasında bulunan iyelik anlam ilişkisinin aynı türden olduğu söylenemez. *Ahmet'in arabası* tamlamasını oluşturan *Ahmet* ve *araba* arasında tam bir iyelik ilişkisi bulunurken, *bilgisayarın ekranı* tamlamasında bütün-parça ilişkisi görülmektedir. Kaynaklar, ad tamlamalarının bu tür farklı anlamsal boyutları üzerinde fazla durmamışlar, sadece bu boyutları adlandırmışlar ve tamlamalar arasındaki anlamsal ayrımların belirlenmesini okurlara bırakmışlardır. Bunun yerine, ad tamlamalarının oluşumunu açıklarken iyelik olgusunun farklı görüşlerine ve sözcükler arasında görülen farklı anlam ilişkilerine değinip tanıklamaları ve ayrıntılı betimlemeler yapmaları beklenmektedir.

Yine ad öbeği olması gereken sıfat tamlamalarını oluşturan sıfat ile ad arasında niteleme veya belirtme ilişkisi bulunduğu bildirilmektedir (Hatiboğlu 1982:25; Atabay vd. 1983:71; Şimşek 1987:346; Ergin 1989:359; Banguoğlu 1990:342; Beserek 1991:28; Karahan 1999:18; Yaman 2000:71; Delice 2003:30; Erkul 2007:7; Özkan ve Sevinçli 2008:17; Karaağaç 2009:180; Özmen 2013:67; Aktan 2016:17; Özkan vd. 2016:61). Söz gelimi, *yorgun adam* gibi tamlamalarda niteleme, *iki elma* gibi tamlamalarda belirtme ilişkisi olduğuna dair bir ortak görüş bulunmaktadır. Ancak niteleme veya belirtmenin içeriği hakkında ayrıntılı açıklamalar bulunduğunu söylemek zordur. Sıfat tamlamalarının oluşumu hakkında bilgi verilirken sıfat olan sözcüklerin adlarla ilgili niteleme veya belirtme yapmasının ne ifade ettiğinin de açıklanması sözdizimi kaynaklarını kullanan kişiler açısından yararlı olacaktır.

İlgeç öbeği olması gereken edat gruplarında ilgeçle kendisinden önce gelen ad veya adıl arasındaki anlam ilişkisinden çok dizimsel ilişki hakkında açıklamalar bulunmaktadır. Söz gelimi, *misafir için, eve ait, akşamdan beri, şunun kadar* gibi edat gruplarında sadece ilgeç ile ad veya adılın bir araya getirilerek öbek oluşturulduğu belirtilmektedir. Hâlbuki ilgeç olan sözcüğün kendisinden önce gelen ad ile kendisinden sonra gelen sözcük(ler) veya öbek(ler) arasında ilgili olma, benzerlik, farklılık, beraberlik, miktar, derece, sebep, karşıtlık, yön gösterme gibi bir ilgi kurduğu da belirtilmelidir. Ancak söz konusu anlamsal ilgileri kurabilmesi için edat gruplarında ilgeç olan sözcüğün kendisinden önce mutlaka bir ad bulunmasını zorunlu kıldığı belirtilmelidir. Bu zorunluluk ad ile ilgeç arasındaki anlamsal ilişki hakkında bir fikir vermektedir. Örneğin, *Misafirler için yemek hazırladım* cümlesinde ilgeç olan *çin* sözcüğü *misafirler* sözcüğüne yapılan işten yararlanma özelliğini yüklemiş ve birlikte ilgeç öbeği oluşturmuşlardır. Sözü edilen bu anlamsal ilişki bir tür tamamlama ilişkisi olarak düşünülebilir. Bu tür tamamlama ilişkisinde ilgeç, ad olan sözcüğün mutlaka kendisinden önce bulunmasını ve birlikte öbek oluşturmayı içeren bir rol yüklemektedir. Dolayısıyla edat gruplarında ad ile ilgeç arasındaki anlam ilişkisinin tamamlama olduğu söylenebilir.

Bir ad öbeği olarak sınıflandırılması gereken ünlem grubuyla ilgili açıklamalar göz önüne alındığında, bu grubun seslenme bildirmek amacıyla kullanıldığı bildirilmektedir (Şimşek 1987:398; Ergin 1989:368; Karahan 1990:34; Karaağaç 2009:153; Aktan 2016:55). Her ünlemle ünlem grubu kurulamayacağı söylenmiş ama bu yargıya tanık gösterilmemiştir (Özmen 2013:110). Bu öbeklerin oluşumunda ünlem sözcük türünün anlamsal özelliklerinin bilindiği varsayılarak, seslenme bildirmesi dışında anlamın yeriyle ilgili bir açıklama yapılmadığı düşünülmektedir.

Yine ad öbekleri arasına alınması gereken sayı grubunu oluşturan sayı adları arasındaki anlam ilişkisi hakkında kaynaklarda söylenen tek şey, büyük sayı ve küçük sayı adlarının basamak düzenine göre bir araya getirilerek grup oluşturmalarıdır (Şimşek 1987:361; Karahan 1990:35; Özkan ve Sevinçli 2008:77; Karaağaç 2009:155; Özmen 2013:108; Aktan 2016:53; Özkan vd. 2016:107). Bunun dışında bir açıklama görülmemektedir.

Ad öbekleri arasına dâhil edilmesi gereken unvan grubunun kişi adı ile ondan önce veya sonra gelen unvan veya akrabalık adından oluştuğu bildirilmektedir. Bunun yanında unvan grubunu oluşturan sözcükler arasındaki anlam ilişkisinin daha çok nitelemeyle ilgili olduğu yönünde açıklamalarla karşılaşılmaktadır. Türkçede öbekler hakkındaki açıklamaları başka araştırmacılar tarafından takip edilen Ergin (1989:370), unvan sözcüğünün başta olduğu grupları unvan grubu değil sıfat tamlaması olarak kabul eder. Bu sınıflandırma, unvan sözcüklerinin niteleme bildirdiklerine dair bir kabulün sonucu olmalıdır. Bazı kaynaklar da unvan gruplarında niteleme bildirildiğini söylemektedir (Şimşek 1987:365; Aktan 2016:41, Özkan vd. 2016:104). Sıfat olarak kabul edilsin veya edilmesin unvan bildiren sözcükler kendilerinden önce veya sonra gelen adlarla ilgili bir özellik bildirdiklerinden unvan gruplarında bir niteleme ilişkisi olduğu söylenebilir. Söz gelimi, bir unvan grubu olan *Ali Çavuş* diziminde çavuş olmak *Ali* adlı kişiyi diğerlerinden ayıran bir niteliktir. Yine *Doktor Deniz* unvan grubunda *Deniz* adlı kişinin doktor olduğun bildirilmesi onun ayırıcı bir özelliğidir. Böylece nitelik bildiren bir sözcük ile nitelenen addan oluşan bir öbek ortaya çıkmaktadır. Bu nedenlerle unvan gruplarının niteleme ilişkisine dayanarak oluşturulduğu öne sürülebilir.

Ad öbeği olması gereken aitlik grubunun oluşumu için mutlaka aitlik eki (-ki) bulunmalı ve gruptaki birinci sözcüğe ya da bir ad öbeğinin sonuna eklenmelidir. Aktan (2016:32), aitlik grubunun içinde bulunma, aitlik ve bağıllık işlevlerini yerine getirmek üzere oluşturulduğunu belirtmiş, Ergin (1989:363) ise aitlik gruplarının başka adların yerine veya onları belirtmek amacıyla kullanıldığını söylemiştir. Yine, bu grubun önüne geldiği adı sıfat gibi nitelediği belirtilmektedir (Karaağaç 2009:164; Özmen 2013:111; Özkan ve Sevinçli 2008:49). Yerine getirdiği işlevlere bakılarak aitlik ekinin sıfatlaştırıcı ve adlaştırmacı bir özelliğe sahip olduğu ve eklendiği sözcüğü veya öbeği belirtme sıfatına veya gösterme adılma dönüştürdüğü söylenebilir. Bu ekin taşıdığı anlamla hem bir sözcüğü sıfat veya adil haline getirdiği hem de bir ad öbeğini sıfat tamlamasının tamlayanına dönüştürdüğü görülmektedir. Aitlik grubu gösterme adılma dönüştüğünde öbek oluşturmadığı için bu konuya değinilmeyecektir. Ancak, bu grup belirtme sıfatına dönüştüğünde doğal olarak belirtme anlamı kazanmış olmaktadır. Yani aitlik ekinin eklendiği sözcük veya öbek kendilerinden sonra gelen bir adı belirtir hale gelmektedir. Söz gelimi, *evdeki halı* öbeğinde aitlik eki bulunduran *evdeki* sözcüğü *halı* sözcüğünü, *evin önündeki ağaç* öbeğinde ise aitlik eki bulunduran *evin önündeki* öbeği *ağaç* sözcüğünü belirtmektedir. Bu öbeklerde aitlik eki almış sözcük veya öbek yerine bir gösterme sözcüğü konulabilmektedir (*evdeki halı* → *o halı*, *evin önündeki ağaç* → *o ağaç*). Böylece aitlik grubundaki sözcükler arasında belirtme ilişkisinin olduğu kanıtlanmaktadır.

Yine ad öbekleri içinde gösterilmesi gereken isim-fiil grupları, mastarlar (isim-fiiller) ile onlara bağlı sözcüklerden oluşan dizimlerdir. Bu öbekler, bir iş, oluş, kılış veya hareketin adının tamamlayıcılarla birlikte gösterilmesi amacıyla oluşturulmaktadır (Ergin 1989:373; Delice 2003:43; Erkul 2007:15; Özkan ve Sevinçli 2008:65; Karaağaç 2009:139; Aktan 2016:61; Özkan vd. 2016:93). Mastar, eylemlere -mAk, -mA ve -Iş eklerinin getirilmesiyle oluşan bir eylemsidir. Eylem kökenli bir öbek olduğu için eylemler ile onları çeşitli yönlerden



tamamlayan sözcükler arasındaki anlam ilişkisi ön plana çıkmaktadır. Söz gelimi, *hızlı konuşma* isim-fiil grubunda *hızlı* sözcüğü taşıdığı anlamıyla *konuşma* mastarının kökü olan *konuş-* eylemini yapıma biçimi yönünden tamamlamaktadır. Bu gruplarda, mastarın kaynağı olan eylemle ilişkili diğer unsurlar mastarın bildirdiği iş, oluş, kılış veya hareketin açıklayıcılarıdır (Yaman 2000:96). Yani isim-fiil gruplarından oluşan öbeklerde anlamsal yönden çoğunlukla tamamlama ilişkisinin görüldüğü söylenebilir.

Sıfat öbeği olması gereken sıfat-fiil grupları, ortaçlar (sıfat-fiiller) ile onlara bağlı sözcüklerden oluşan dizimlerdir. Bu öbekler, eylemlere ortaç ekleri (-An, -Ar, -r, -DİK, -AcAk, -mİş, -mAz, -AsI) getirilerek eylemlerden geçici sıfatlar yapılması ve bunların bir adın önünde niteleme amacıyla kullanılmasıyla ortaya çıkan dizimlerdir. Sıfat-fiil grubunda ana unsur ortaç olup diğer birimler ortacı açıklamakta veya tamamlamaktadır (Ergin 1989:374; Yaman 2000:80; Delice 2003:43; Özkan ve Sevinçli 2008:68; Karaağaç 2009:138; Aktan 2016:61; Özkan vd. 2016:87). Söz gelimi, *ağaçtan dökülen (zeytinler)* öbeğinde *ağaçtan* sözcüğü *dökül-* eyleminin kaynağını göstermek amacıyla öbekte yer almaktadır. Yani, *ağaçtan* sözcüğü *dökülen* ortacıyla ilgili tamamlayıcı bir bilgi vermektedir. Bu nedenle, sıfat-fiil gruplarını oluşturan sözcükler arasında anlamsal yönden tamamlama ilişkisi olduğu sonucuna varılmaktadır.

Zarf öbeği olması gereken zarf-fiil grubu, ulaçlar (zarf-fiiller) ile onlara bağlı sözcüklerden oluşan dizimlerdir. Bu öbekler, eylemlere ulaç ekleri (-A, -Ip, -ArAk, -IncA, -mAdAn, -All, -ken) getirilerek eylemlerden geçici zarflar yapılması ve bunların bir sıfat, zarf, eylem veya eylemsinin önünde niteleme amacıyla kullanılmasıyla ortaya çıkmaktadır. Zarf-fiil grubunda asıl unsur ulaç olup diğer birimler ulacın iletmek istediği anlamsal içeriğe yardımcı olan, onu tamamlayan birimlerdir (Ergin 1989:374; Yaman 2000:88; Delice 2003:44; Özkan ve Sevinçli 2008:71; Karaağaç 2009:141; Aktan 2016:61; Özkan vd. 2016:89). Söz gelimi, *duvara dokununca* öbeğinde *duvara* sözcüğü *dokun-* eylemiyle bildirilen işin nereye doğru yapıldığını gösteren bir tümleçtir. Yani, *duvara* sözcüğü *dokununca* ulacıyla ilgili tamamlayıcı bir bilgi vermektedir. Bu nedenle, zarf-fiil gruplarında yer alan sözcükler arasında anlamsal açıdan tamamlayıcı bir ilişki bulunduğunu söylemek uygun olur.

Zarf-fiil grubundan oluşan zarf öbeğinin yanında bir başka zarf öbeğiyle daha karşılaşılmaktadır. Şimşek (1987:367) bu zarf öbeğinde zarfın kendisinden sonra gelen sıfat veya zarfı güçlendirdiğini söylemekte, Delice (2003:35) ise bu öbeğin “zarf, sıfat veya isim görevindeki kelimeleri derecelendirme, istisna ve azlık-çokluk gibi zarflık ilgilerle genişleten kelimelerle” kurulduğunu belirtmektedir. Yine bazı kaynaklar, bu öbekte bir zarfın kendisinden sonra gelen başka bir zarf veya sıfatı nitelediğini söylemektedir (Banguoğlu 1990:3719; Beserek 1991:30; Özmen 2013:74). Yani bu tür zarf öbeğinde bir zarfın derecelendirdiği başka bir zarf veya sıfat bulunmaktadır. Bu açıklamalara göre *çok fazla* (yoruldum), *en iyi* (yol), *daha çok* (harcama) dizimleri birer zarf öbeğidir. Zarf öbeği olan *çok fazla* (yoruldum) gibi dizimlere bakıldığında *çok* zarfının kendisinden sonra gelen *fazla* zarfının ölçüsünü artırdığı, *en iyi* (yol) öbeğinde ise *en* zarfının sonraki sözcük olan *iyi* sıfatını

en üstünlük derecesine yükselttiği görülmektedir. Bu kullanımlara dayanarak zarf öbeklerini oluşturan sözcükler arasında derecelendirme ilişkisinin bulunduğu ileri sürülebilir.

Sözdizimi kaynaklarındaki kısaltma gruplarının çoğunlukla daha uzun öbeklerin kısaltılmasıyla oluşan öbekler oldukları bildirilmektedir. İki addan oluşan ve ilk adın sonuna getirilen çekim ekinin türüne göre adlandırılan bu öbekler, *yükleme* (yapılanı tenkit, memuru teftiş, vb.), *yönelme* (aslına uygun, keyfine düşkün, vb.), *bulunma* (üçte bir, yükte hafif, vb.), *uzaklaşma* (gönülden uzak, ekonomiden sorumlu, vb.), *eşitlik* (ustaca taklit, sayıca üstün, vb.), *vasıta* (kendisiyle barışık, asfaltla kaplı, vb.), *ilgi* (benim simitçi, sizin kapı, vb.) ve *isnat* (alını açık, ayarı bozuk, vb.) grupları olarak sınıflandırılmaktadır. İki sözcük arasındaki ad çekim ekinin taşıdığı anlam ve işlevin esas alındığı bu öbeklerde çoğunlukla ilk sözcüklerin ikincileri anlamsal olarak tamamladığı söylenebilir. Söz gelimi, *aslına uygun* yönelme grubunda bulunan sözcükler arasındaki anlamsal ilişki düşünüldüğünde *uygun* sözcüğünün “yakışır, yaraşır, mutabık, münasip, elverişli, yarar, müsait, orantılı” anlamlarının “bir şeyin kendisi, gerçeği, özgün biçimi” anlamına gelen ve burada iyelik ve yönelme durumu eki almış olan *asıl* sözcüğü ile tamamlandığını söylemek mümkündür. Bir şeyin eskiden sahip olduğu biçime ve görünümüne bağlı kalınarak yapılan onarım” anlamına gelen *aslına uygun onarım* diziminde bu tamamlama ilişkisi belirginleşmektedir. Aynı biçimde *yükleme*, *yönelme*, *bulunma*, *uzaklaşma*, *vasıta* ve *isnat* gruplarında bulunan sözcüklerden ilkinin ikincisini anlamsal olarak tamamladığı söylenebilir. Ancak bu ilişki *eşitlik* gruplarında bazı sıfat tamlamalarında olduğu gibi nitelik (ustaca taklit), *ilgi* grubunda (benim simitçi) ise ad tamlamalarında olduğu gibi sahiplik bildirme yönünde kurulmaktadır. Böylece kısaltma grupları adı altında toplanan öbeklerin çoğunlukla ilk sözcüğün ikincisini anlamsal yönden tamamladığı dizimler olduğu ortaya çıkmaktadır.

Sözdizimi kaynaklarında birleşik eylemler, birleşik fiil grubu adıyla bir öbek olarak sınıflandırılmaktadır. Fakat birleşik eylemler söz dizimsel değil biçimbilimsel bir kategori olup geçici değil kalıcı olduklarından öbek olarak kabul edilmemelidir. Bunun yerine kaynaklarda çoğunlukla yer verilmeyen bir eylem öbeğinden söz etmek daha doğru olacaktır. Cümlenin anlam aktarabilmesi için mutlaka çekimli biçiminde bulunması gereken bir öge olan eylemler, anlambilimsel açıdan üye gerektirmektedirler (Uzun 2000:103). Yani, eylemin anlam aktarabilmesi için ona yardımcı olan veya mutlaka onunla birlikte bulunması gereken birimler üye olarak adlandırılmaktadır. Eylemler üyelere belirli roller yükleyerek onlarla birlikte öbek oluşturmaktadır. Söz gelimi, geçişli eylemler mutlaka nesne almaları gerektiğinden nesne konumundaki üyeye “etkilenen” rolü yüklemektedir. Bu nedenle, kaynaklarda genellikle söz edilmese bile bir eylem öbeğinin olduğunu belirtmek ve bu öbeğe de eylem ile onun üyeleri arasında rol yükleme ilişkisi olduğunu söylemek gerekmektedir.

Yapılan açıklamalardan hareket edilerek öbek olarak sınıflandırılabilir gruplarda yer alan sözcükler arasındaki anlam ilişkileri tartışılmış ve değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme sonucunda ad tamlaması biçimindeki ad öbeklerinde iyelik; sıfat tamlaması yapısındaki ad öbeklerinde niteleme ve belirtme; ünlem ve sayı grubu biçimindeki ad öbeklerinde tamamlama; unvan grubu biçimindeki ad öbeklerinde niteleme; edat grubu denilen ilgeç öbeklerinde tamamlama; aitlik grubu biçimindeki ad öbeklerinde belirtme; isim-

fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil grubu yapısındaki ad, sıfat ve zarf öbeklerinde tamamlama; zarf grubu denilen zarf öbeğinde derecelendirme; kısaltma gruplarından eşitlik grubu biçimindeki sıfat öbeklerinde niteleme, ilgi grubu biçimindeki ad öbeklerinde iyelik ve diğer kısaltma gruplarından oluşan öbeklerde ise tamamlama anlam ilişkisi bulunduğu tespit edilmiştir. Kaynaklarda pek söz edilmese de bir öbek olan eylem öbeğinde ise rol yükleme ilişkisinin bulunduğu söylenmelidir. Sözü edilen bu anlamsal ilişki türleri daha ayrıntılı biçimde betimlenirse yazının amacına ulaşmasına yardımcı olacaktır.

## 5. Öbeklerdeki Anlamsal İlişki Türleri

Sözdizimi kaynaklarında yapı ve anlam yönlerinden bir bütün olduğu belirtilen öbeklerin oluşumunda anlamsal, biçimsel ve dizimsel ölçütlerin rol oynadığı yadsınmaz. Dizimsel ve biçimsel ölçütler, dilbilgisi kuralları içinden tespit edilip kolayca ortaya konabilir. Ancak aynı durum anlamsal ölçütler için geçerli değildir. Bu ölçütlerin tespit edilebilmesi, biçim ve dizimin yardımıyla bir öbekteki sözcüklerin ve aralarındaki ilişkinin kavranması, yorumlanması ve ilgili olduğu alanla ilişkilendirilmesi ile mümkündür.

Öbek ve anlam ilişkisinde söylenmesi gereken ilk husus, dilde oluşturulan herhangi bir dizimin dilbilgisel kurallara uygun olmasının beklendiği gibi aynı dizimin anlamsal kabul edilebilirliğinin de bulunması gerekmektedir. Anlamsal kabul edilebilirlik, dilbilgisel kurallara uyma yanında biraz daha esnek bir yaklaşım sergilemektedir. İstenilen anlam aktarılabilirdiği sürece anlamsal kabul edilebilirliğin mevcut olduğu söylenebilir. Sözcüklerin bir araya gelmesi sırasında görülebilen dilbilgisel kurallara aykırılıklar, bazen anlamın aktarılmasını da engelleyebilmektedir. Söz gelimi, Türkçede üretilmiş *\*Ali sütü yedi* cümlesi dilbilgisel kurallara uygun olduğu halde anlamsal kabul edilebilirliği bulunmayan bir sözcük dizisidir, çünkü Türkçede yenilen değil de içilen bir sıvı olarak kavramlaştırılan sütün yenildiğini ifade eden cümle anlamsal olarak uygun görünmemektedir. Benzer şekilde *?Bürasi Ali'din odasidür* cümlesinde ise ses ve biçim yönlerinden dilbilgisel kurallara aykırılık olmasına rağmen anlamsal kabul edilebilirliğe sahip olduğu söylenebilir, çünkü cümlede sözcüklerin seslerinde ve biçiminde sorun olsa bile sözü edilen odanın Ali adlı kişiye ait olduğu anlaşılmaktadır.

Yapılan değerlendirmelere dayanarak dilbilgisel kurallara uygun ve anlamsal kabul edilebilirliği bulunan öbekler beş tür altında toplanmıştır. Öbekler, öbeği oluşturan sözcük dizisinin en sonunda bulunan sözcük türüne göre adlandırılmalıdır (Uzun 2000; Uzun ve Aydın 2006; Gökdayı 2010; Erdem ve Sarı 2010). Bu türler ad, sıfat, zarf, ilgeç ve eylem öbekleridir. Sözdizimi kaynaklarında yapılan açıklamalara göre öbekleri oluşturan sözcükler arasındaki anlam ilişkileri iyelik, niteleme, belirtme, derecelendirme, rol yükleme ve tamamlama olarak altı alt grupta toplanabilir. Öbeklerdeki anlamsal ilişkilerin betimlenmesi amacıyla bu alt grupların açıklanması yararlı olacaktır.

### İyelik (Aitlik-Sahiplik)

İyelik, herhangi bir varlık veya kavramın başka bir varlık veya kavrama sahip veya ona ait olduğunu gösteren bir ilgi türüdür. Sahip olmak, herhangi bir varlık veya kavram üzerinde istediği gibi davranabilmek, onu kontrol edebilmek, yasalara uygun olarak dilediği

biçimde kullanabilmek, onunla ilgili her türlü kararı alıp uygulayabilmektir. Aitlik, birisinin olmak, onun kontrolü altında ve mülkiyetinde bulunmak, birisinin her türlü tasarrufuna maruz kalmaktır. Türkçede, varlıklar ve kavramlar arasındaki iyelik ilişkisini dilde göstermek amacıyla ad tamlaması biçiminde öbekler oluşturulmaktadır. İki adın bir araya gelmesini sağlayan iyelik, herhangi bir varlık veya kavramın başka bir varlık veya kavrama ait olduğunu gösteren bir ilgi türüdür ve bu ilgi en belirgin şekilde insan ile insanın özgür iradesiyle üzerinde herhangi bir şey yapabileceği veya etkileyebileceği eşya/varlık arasında görülmektedir (Karademir 2013:20). Bu bağlamda *çocuğun şekeri, misafirin hediyesi, Ali'nin parası, öğrencilerin kitapları* ad tamlamalarında sahiplik ve aidiyet özellikleri çok belirgin olduğundan *gerçek iyelik* olarak adlandırılırken nesne-parça (araba-kapı, b.), bütün-kesit (ekmek-dilim, vb.), grup-öge (orman-ağaç, vb.) gibi ilişkilere dayanan yarım/sözde iyeliklerden de söz edilmektedir (Karademir 2013:21). Bu doğrultuda, birer ad öbeği olan ad tamlamalarını oluşturan sözcükler arasında mevcut olan iyelik ilişkisinin sadece aitlik-sahiplik değil aynı zamanda bütün-parça (masanın ayağı), yer-ilgi (köy yaşamı), zaman dilimi-ad (akşam vakti), ad-nitelik (inkarın faydası), ad-amaç (şikayet kutusu), ad-miktar (gazın litresi), ad-neden (şöhret düşkünü) gibi başka anlam ilişkilerini de gösterdiği belirtilmiştir (Demir 2007; Benzer 2012). İki adın bir araya getirilmesiyle öncelikle aitlik-sahiplik ilişkisini göstermek amacıyla kullanılan *iyelik* anlam ilişkisinin, bunun yanında başka anlam ilişkilerini de gösterebileceği öbeklerle ilgili çalışmalarda göz önünde bulundurulmalıdır.

### Niteleme

Adların gösterdiği varlık ve kavramların belirginleştirici ve ayırıcı özelliklerini/niteliklerini bildirmek amacıyla diğer sözcüklerden yararlanılmaktadır. Niteleme sıfatları bu amaçla yararlanılan sözcüklerin başında gelmektedir (Yılmaz 2004:45). Niteleme, “bir adı, belli özelliklerini göz önüne alarak, aynı kümede yer alan öteki adlardan ayırmaya ya da bu ad hakkında ek bilgiler vermeye yarar” (Erkman-Akerson ve Ozil 2015:77). Niteleme işlevinin bağlam içinde çeşitli biçimlerde kullanıldığı bildirilmektedir (Erkman-Akerson 2000:106-107). Bu kullanımlar, bir kümenin belli bir özelliğe sahip bir üyesinin belirlenmesini içeren küme daraltma (*sarışın kız* örneğinde kızlar kümesi içinden sarışın olanın ayrılarak daracık yeni bir küme oluşturulması); zaten belli olan bir üyenin birtakım ek özelliklerle donatılmasını içeren küme donatma (*Sarışın kız beyaz bir etek giyyordu, uzun ve pileli bir eteki* cümlesinde önce etek beyaz olmasıyla diğer eteklerden ayrılmış sonra da uzun ve pileli olma özellikleriyle donatılmıştır) ve bir üyenin sahip olduğu bir özellikle kümedeki öteki üyelerden ayrılmasını sağlayan sahip olma ilişkisi (*beyaz etekli sarışın kız* öbeğinde sarışın kızın beyaz etekli olma özelliğiyle kümedeki diğer üyelerden ayrılması) olarak açıklanmaktadır. Bu açıklamalardan hareketle adlar ve onların özelliklerini/niteliklerini gösteren niteleme sıfatları arasında *niteleme* ilişkisi olduğu açıkça görülmektedir. Sözdizimi kaynaklarında nitelemenin içeriğinin böyle ayrıntılı bir biçimde anlatıldığı tespit edilememiştir.

## Belirtme

Belirtme, belirli hale getirme yani herhangi bir birimi ya da bazı birimleri açık ve kesin olarak sınırlandırma veya kararlaştırma işlevidir. Belirtmede bir kavramın ayırıcı öge eklenerek sınırlandırılması, kapsam bakımından daraltılması söz konusudur. Bazı araştırmacılar tarafından belirlenim olarak adlandırılan bu dilbilgisel özellik, bir kavramın anlamının, içeriğinin, yapısının veya sınırlarının tam olarak belirlenmesi, kararlaştırılmasıdır (Erkman-Akerson 2000:94; Erkman-Akerson ve Ozil 2015:109). Belirtme yoluyla, bir küme ya da o küme içinden üye veya üyelerin seçilmesi, sözü edilen üye veya üyelerin belirginleştirilmesi, diğerlerinden ayrılması söz konusudur. Bu işlev, sözcüklerin cümle içindeki yeri ve belirtme durumu eki (-I) almış sözcükler hariç belirtme sıfatları tarafından yerine getirilmektedir.<sup>1</sup> Söz gelimi, sıfat tamlamasından oluşan bir ad öbeği olan *bu araba* öbeğinde, *arabalar* kümesi içinden *bu* gösterme sözcüğüyle işaret edilen (muhtemelen parmakla da gösterilen) *arabadan* söz edilmekte, *araba* belirtili hale getirilmektedir. Bu durumda ad öbeğini oluşturan sözcükler arasındaki anlamsal ilişki, sıfatın adı belirtmesiyle ortaya çıkan *belirtme* ilişkisidir.

## Derecelendirme

Dilde niteleme bildiren sözcüklerin karşıladığı niteliğin karşılaştırma yapılarak benzer, az ya da çok olduğunun bildirilmesidir. Niteleme sıfatları ve zarflar için söz konusu olan bir özelliktir. Söz gelimi, sıfat tamlaması yapısında kurulan *zengin insan* ad öbeğinde bir niteleme söz konusudur. *Zengin*, “malı ve parası başkalarına göre çok olan varlıklı” anlamına gelmektedir ve sözcük türü olarak bir niteleme sıfatıdır. Bu sıfat, *az*, *kadar*, *epey*, *daha*, *çok* ve *en* sözcükleriyle derecelendirilebilir, yani zenginliğin kapsamı hakkında karşılaştırmaya dayalı bir bilgi verilebilir. Dolayısıyla, *Ahmet kadar zengin insan*, *epey zengin insan*, *çok zengin insan*, *daha zengin insan*, *daha çok zengin insan*, *en zengin insan* öbekleri derecelendirme içeren sıfat tamlamaları olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Bu tamlamalarda derecelendirme çoğunlukla zarflar tarafından yapılmaktadır. Yani niteleme sıfatlarının karşıladıkları niteliğin derecesi zarflar tarafından belirtilmektedir. Bu halde derecelendirme içeren sıfat tamlamaları da birer ad öbeği oluşturmaktadır. Benzer biçimde eylem ve eylemsilerin anlamlarını tamamlayan zarflar da diğer zarflar tarafından derecelendirilmektedir. Söz gelimi, *Hızlı yürüyorsun* cümlesindeki *hızlı* zarfı, *çok* zarfı tarafından derecelendirilerek cümle *Çok hızlı yürüyorsun* biçimine dönüştürülebilir. Öbekler söz konusu olduğundan sözcüklerden birisi anlamsal yönden derecelendirme gerektiriyorsa bu işlev zarflar tarafından yerine getirilmektedir. Bu nedenle *derecelendirme* öbek oluşturan sözcükler arasındaki anlamsal ilişkilerden birisi olarak görülmektedir.

<sup>1</sup> Burada belgisiz sıfatların nasıl olup da belirtme ilişkisi kurduğu da açıklanmalıdır. Erkman-Akerson ve Ozil (2015:74), belirtmeyi aşamaları olan bir işlem olarak görmekte ve belirtme sürecinin aşamalarını *kavramsal* → *belirtisiz* → *belirtili* olarak göstermektedir. İşte belgisiz sıfatlar ikinci aşama olan *belirtisiz* aşamasında bulunarak belirtmenin oluşmasına katkıda bulunmaktadır. Söz gelimi, *İnsana her zaman bir arkadaş gerekir* cümlesinde *bir arkadaş* kullanımı *arkadaş* kümesinin bir üyesidir ama henüz seçilmemiş, hayali bir üyesine gönderme yapmaktadır. Bu nedenle, belirtme değeri belirtisizdir. Yani kavramı açık seçik ve kesin bir biçimde değil de kabataslak, belli belirsiz sınırlandırma söz konusudur.

## Rol Yükleme

Cümlenin bazı birimleri, anlambilimsel olarak bir veya daha fazla üye gerektirebilir (Uzun 2000:103). Bu üyeler, söz konusu birimin anlam aktarımını gerçekleştirebilmesi için mutlaka cümlede bulunması gereken birimlerdir. Eylemler, Türkçede üye gerektiren en belirgin sözcüklerdir. Bu sözcükler, anlam aktarabilmeleri için gerekli olan üyelere yani başka bazı sözcüklere belirli roller yüklemektedir. Söz gelimi, *Ali paketi açtı* cümlesinde *aç-* eylemi geçişli olduğu için mutlaka bir nesneyle birlikte kullanılmıştır, yani yüklem konumunda bulunan *aç-* geçişli eylemi nesne konumundaki *paket* sözcüğüne *etkilenen* rolü yüklemiştir. Bu rolün yüklendiği üyeler, anlamsal olarak eylemin bildirdiği iş, oluş, kılış veya hareketten etkilenen birimlerdir. Türkçede geçişli bir eylemden önce mutlaka etkilenen rolü yüklenmiş bir ad bulunmak zorundadır. Etkilenen ad ve geçişli eylemden oluşan diziliş, bir eylem öbeği oluşturmaktadır. Bazı eylemler bir, bazı eylemler iki veya daha fazla üye gerektirebilmektedir. Söz gelimi, *Ali Ayşe'ye paketi verdi* cümlesinde yüklem konumundaki *ver-* geçişli eylemi iki üye gerektirmekte, nesne konumundaki üyeye (*paket*) *etkilenen* ve dolaylı tümleç konumundaki üyeye (*Ayşe*) *hedef* rolü yüklemektedir. İşte eylemlerin anlamsal açıdan üyelerine rol yüklemelerinden dolayı eylem öbeklerini oluşturan sözcükler arasında *rol yükleme* ilişkisi bulunduğu söylenebilir.

## Tamamlama

Bazı öbeklerde ilk sözcük ikinci sözcüğün anlamını çeşitli yönlerden tamamlayıcı öge olarak görünmektedir. Daha önce açıklanan iyelik, niteleme, belirtme, derecelendirme ve rol yükleme dışında kalan bir ilişkilendirme olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, ilk olarak ilgeçler ile onlardan önce gelen adlar arasındaki anlamsal ilişki *tamamlama* olarak düşünülebilir. Zaten ilgeçler tek başlarına kullanılmayan ve mutlaka kendilerinden önceki bir adla öbek oluşturarak cümlede yer alan sözcüklerdir. Yani ilgeçler, zorunlu olarak tamamlanması gereken sözdizimi birimleri olarak görünmektedir. Söz gelimi, *Ali için beklediler* cümlesinde *için* ilgeci tamamlayıcısı konumundaki *Ali* sözcüğüyle birlikte ilgeç öbeği oluşturmuştur. Yine, zaman, durum, miktar, tarz gibi çeşitli yönlerden anlamı tamamlama işlevini yerine getiren sözcüklerle eylem veya eylemsiler arasında görülen anlam ilişkisi de tamamlama olarak adlandırılabilir. Sözü edilen tamamlama işlevini yerine getiren sözcükler çoğunlukla zarf türüne girmektedir. Öbek oluşturmak amacıyla bir araya gelen bu sözcükler arasında bir zorunluluk olmasa bile istenilen anlamın aktarılabilmesi için bir gereklilikten söz dilmelidir. Söz gelimi, bir sıfat öbeği olan *sabah gelen* (adam) öbeğinde *sabah* sözcüğü zarf türünde olup *gelen* ortacının kökü olan *gel-* eyleminin bildirdiği hareketin yapılma zamanını belirterek ortacın anlamını tamamlamaktadır. Yine *Başını sıkıca sarmıştı* cümlesinde *sıkıca* zarfı *sar-* eyleminin yapılma biçimiyle ilgili tamamlayıcı bilgi vermektedir. Bunlar ve benzeri kullanımlara dayanılarak adlarla ilgeç arasındaki ilişki ile eylemler ve eylemsilerin anlamlarını zaman, durum, miktar, tarz gibi yönlerden tamamlayan zarflar ile eylem ve eylemsiler arasındaki anlamsal ilişki *tamamlama* olarak sınıflandırılmıştır. Burada tamamlamanın terim olarak seçilmesi, anlamsal içeriğin aktarılması için ihtiyaç duyulan yardımcıların ilgili sözcükle ilişkilendirilmesi olarak algılanmalıdır.

Yukarıda yapılan açıklamalara dayanarak öbekleri oluşturan sözcükler arasındaki anlam ilişkilerinin iyelik, niteleme, belirtme, derecelendirme, rol yükleme ve tamamlama adı altında sınıflandırılabilceği söylenebilir. Öbeklerin oluşturulması, anlamlandırılması, incelenmesi, çözümlenmesi süreçlerinde bu anlamsal ilişki türlerinin göz önünde bulundurulması yararlı olacaktır.

## 6. Sonuç

Bu yazıda, Türkçede öbekleri oluşturan sözcükler arasındaki anlam ilişkisi üzerinde durulmuştur. Türkiye Türkçesi sözdizimiyle ilgili belli başlı kaynaklarda öbeklerin yapı ve anlam yönünden bir bütün oldukları belirtilmektedir. Buna rağmen söz konusu kaynaklarda, öbek oluşturan sözcükler arasındaki anlam ilişkisi hakkında ayrıntılı açıklamalar görülmemektedir. Bu kaynaklar taranarak öbeklerdeki sözcüklerin bir araya gelmesini sağlayan anlamsal ilişkilerle ilgili açıklamalar gözden geçirilmiş ve tartışılarak değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme sonucunda öbeklerin oluşumunun biçim ve dizim gibi anlam ölçütüne de dayadığı tespit edilmiş, bu ölçütün ayrıntıları ve türleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Bunun sonucunda öbekler arasındaki anlamsal ilişkilerin iyelik, niteleme, belirtme, derecelendirme, rol yükleme ve tamamlama gibi altı başlıkta açıklanabileceği gösterilmiştir. Bu çalışmanın sonuçları öbeklerin biçim ve dizim özellikleriyle karşılaştırılarak gözden geçirilmeli ve anlamsal ilişkilerin hangi biçim ve dizim ilişkilerine dayandığı tam olarak belirlenmelidir. Bu yöndeki çalışmaların öbekler üzerine yapılan araştırmalara önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

## Kaynaklar

- AKBAYIR, Sıdık (2007) *Cümle ve Metin Bilgisi*, Ankara: PegemA Yayıncılık.
- ALYILMAZ, Semra (2015) “Türkçenin Sözdiziminde Seslenmeler ve Seslenme Öbekleri”, *AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 54, 31-50.
- AKTAN, Bilal (2016) *Türkiye Türkçesinin Söz Dizimi*, 2. bs. Konya: Eğitim.
- ALTUN, Mustafa (2011) *Türkçede Kelime Grupları Çözümlemeleri*. İstanbul: MVT
- ATABAY, Neşe; KUTLUK, İbrahim ve ÖZEL, Sevgi (1983) *Sözcük Türleri*. Ankara: TDK.
- BANGUOĞLU, Tahsin (1990) *Türkçenin Grameri*, 3. baskı, Ankara: TDK
- BASKAKOV, A. N. (2011) *Çağdaş Türkçede Kelime Grupları* (Çev. Oktay Selim KARACA. İstanbul: Kesit.
- BESEREK, Ahmet (1991) *Türkçede Cümle Yapısı*, İstanbul: MEB
- BENZER, Ahmet (2012) “Belirtili Ad tamlamalarının Anlamları”, *Türkbilig*, 24, 33-40.
- CEMİLOĞLU, İsmet (2001) *Dede Korkut Hikâyeleri Üzerinde Söz Dizimi Bakımından Bir İnceleme*, Ankara: TDK
- DAŞDEMİR, Muharrem (2015) *Türkçenin Yapısal-İşlevsel Söz Dizimi*. Erzurum: Fenomen Yayınları.

- DELİCE, H. İbrahim (2003) *Türkçe Sözdizimi*, İstanbul: Kitabevi.
- DEMİR, Celal (2007) “Türkiye Türkçesi Gramerlerinde İsim Tamlaması Sorunu ve Bir Tasnif Denemesi”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 7, 1, 27-54.
- DURUKAN, Erhan (2010) “Türkiye Türkçesinde Sözcük grupları ve Öğretimi Üzerine”, *AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 43, 145-166.
- ERDEM, Mevlüt ve SARI, Mustafa (2010) “Sözcük Türlerinin Sözcük Öbekleriyle İlişkisi”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5, 4, 321-335.
- ERGİN, Muharrem (1989) *Türk Dil Bilgisi*, 18. baskı, İstanbul: Bayrak Basım, Yayım, Tanıtım.
- ERKMAN-AKERSON, Fatma (2000) *Dile Genel Bir Bakış*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- ERKMAN-AKERSON, Fatma ve OZİL, S. N. Şeyda (2015) *Türkçede Niteleme Sıfat işlevli Yan Tümceler*. Ankara:TDK
- ERKUL, Rasih (2007) *Cümle ve Metin Bilgisi*, Ankara: Anı.
- ERTANE BAYDAR, Arzu Sema ve BAYDAR, Turgut (2001) “Türkiye Türkçesinde Kelime Grupları”, *AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 16, 27-46.
- GÖKDAYI, Hürriyet (2010) “Türkiye Türkçesinde Öbekler”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5, 3, 1297-1319.
- GÜVEN, Mine (2015) “Türkçede Kendi Zamiri ve Kendi Zamiri İle Oluşmuş Kelime Öbeklerinin Kuruluş Biçimi”, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 4, 341-356.
- HATİPOĞLU, Vecihe (1982) *Türkçenin Sözdizimi*, 2. baskı, Ankara: DTCF Yayınları.
- HATİPOĞLU, Vecihe (1964) Kelime Grupları ve Kuralları, *TDAY-Belleten 1963*, 203-244.
- İMER, Kamile; KOCAMAN, Ahmet ve ÖZSOY, A. Sumru (2011) *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- KAHRAMAN, Tahir (2012) “Türkçedeki Belirtme Öbeklerinin Türleri ve Bunların Adlandırılması”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5, 2, 173-181.
- KARAAĞAÇ, Günay (2009) *Türkçenin Söz Dizimi*, İstanbul: Kesit.
- KARADEMİR, Fevzi (2013) *Türkiye Türkçesine İyelik Olgusu*. İstanbul: Kesit.
- KARAHAN, Leyla (1999) *Türkçede Söz Dizimi*, 6. baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KARAÖRS, Metin (2004) Cümle Bilgisinde İsimlendirme, Sınıflandırma ve Tahlil Metotlarının Birliği, *Türk Gramerinin Sorunları I* içinde, Ankara: TDK, 21-30.
- KERİMOĞLU, Caner (2006). “Türkçe Dil Bilgisi Öğretiminde Söz Dizimi ile İlgili Kabuller Üzerine I (Kelime Grupları)” *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20 : 106-118.



- KERİMOĞLU, Caner (2011). “Takısız Ad Tamlaması Tartışması ve Tür-Öbek İlişkisi”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 6, 1, 1442-1456.
- KERİMOĞLU, Caner (2016) *Dilbilgisi Yazımı ve Öğretimi*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- KOÇ, Nurettin (2001) “Kelime Grubu Üzerine”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 598, 491-497.
- ÖZKAN, Abdurrahman (2004) “Türkiye Türkçesinde Kısaltma Grupları”, *Araştırmalar İnsan Bilimleri Araştırmaları*, 6, 11, 144-127.
- ÖZKAN, Abdurrahman; TOKER, Mustafa ve AŞÇI, Ufuk Deniz (2016) *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*. Konya: Palet
- ÖZKAN, Mustafa ve SEVİNÇLİ, Veysi (2008) *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*, İstanbul: 3F Yayınevi.
- ŞİMŞEK, Rasim (1987) *Örneklerle Türkçe Sözdizimi*, Trabzon: Kuzey Gazetecilik, Matbaacılık.
- TOKYÜREK, Hacer ve PEKACAR, Çetin (2014) “Eski Türkçeden Günümüze Eksiz Ad Tamlaması Meselesi”, *Dil Araştırmaları*, 15, 9-38.
- UĞUR, Nizamettin (2003) *Anlambilim Sözcüğün Anlam Açılımı*. İstanbul: Doruk.
- USTA, Halil İbrahim (2000) Türkiye Türkçesinde Kelime Grupları İle İlgili Bir Sınıflandırma, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 579, 209-216.
- USTA, Halil İbrahim (2007) “Kelime Gruplarını Nasıl tasnif Edelim?”, Uluslararası Türk Kültürü ve Edebiyatı Kongresi 27-28 Ağustos 2007, *Türkçenin Söz Dizimi ve Üslup Araştırmaları Bildiriler c1*, ed. Hayati Develi, İstanbul: Kültür Üniversitesi, 2009, 413-421.
- UZUN, N. Engin (2000) *Anaçizgileriyle Evrensel Dilbilgisi ve Türkçe*. İstanbul: Multilingual.
- UZUN, N. Engin ve AYDIN, Özgür (2006) Sözdizim, *Dilbilim Temel Kavramlar Sorunlar Tartışmalar* içinde, ed. Ahmet Kocaman, Ankara: Dil Derneği, 63-76.
- VARDAR, Berke (1998) *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: ABC Kitabevi.
- YAMAN, Ertuğrul (2000) *Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesinin Söz Dizimi Bakımından Karşılaştırılması*. Ankara: TDK
- YILMAZ, Engin (2004) *Türkiye Türkçesinde Niteleme Sıfatları*. İstanbul: Değişim Yayınları.